

GENÇ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN CUMHURİYET KAZANIMLARI VE BUNLARIN KIBRIS TÜRK TOPLUMUNA YANSIMALARI

Ulvi KESER*

Özet

Kıbrıs adası tarihin her döneminde coğrafi, kültürel, demografik, sosyal alanlar başta olmak üzere Anadolu coğrafyasının bir parçası olmuştur. Milli Mücadele sürecinde ve Anadolu topraklarının emperyal güçlerden Mustafa Kemal önderliğinde yakılan hürriyet ateşiyle atılmasından hemen sonra başlayan dönemde Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türkleri de Anadolu'da olup bitenleri çok yakından takip ederler ve Mustafa Kemal'in izinde olduklarını gösterirler. Cumhuriyet devrimlerinin yavaş yavaş sosyal hayatta kendisini göstermeye başladığı süreçte de bu durum aynı şekilde ortaya çıkar. Bu çalışma Kıbrıs Türklerinin Anadolu ile olan bağlarının ne kadar güçlü olduğunu ve Kıbrıs Türklerinin Atatürk devrimlerine ne derece içten ve gönülden bağlı olduklarını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs, Atatürk Devrimleri, Cumhuriyet, Anadolu, Kıbrıs Türkleri.*

Abstract

Cyprus island is throughout the history has always been the ultimate part of Anatolian geography not only by social, cultural, demographical, but historical as well. During National Struggle process and during the period in which Turkish people led by Great Atatürk fought the imperialistic powers and the invaders off the country creating a free Turkish Republic, Turkish Cypriots follow all the happenings in Anatolia very closely, and claim that they all follow Mustafa Kemal and his revolutions. The same situation once more comes to the surface when the republican revolutions start showing themselves in the daily life. This study aims to show how strongly Turkish Cypriots seem themselves a part of Anatolia, and how intimately and sincerely they adapt and follow Turkish revolutions on the island.

Key Words: *Cyprus, Atatürk Revolutions, Republic, Anatolia, Turkish Cypriots.*

Giriş

Dünya tarihinin neredeyse hemen bütün dönemlerinde Akdeniz'in kilit noktası olan Kıbrıs adası hep ilgi odağı olmuş ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Adanın her zaman dikkat çekici bir unsur olmasının temel kaynağı ise Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının tam ortasındaki stratejik konumudur. Özellikle

* Doç. Dr., (ulvi.keser@gmail.com).

Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil etmesi, Türkiye ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, bunlara ilaveten Ege Denizi'nin giriş çıkışına etkisiyle Mısır ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı göz önüne alındığında adanın stratejik önemi çok daha kolay anlaşılır. Ancak adanın tarihi dokusu, insan özellikleri, nüfus, kültür değerleri, sosyal hayat, dil, geleneksel yaşantı tarzı, yer altı ve yer üstü coğrafi karakteri gibi demografik özellikleri incelendiği takdirde adanın esasında Anadolu topraklarının bir parçası olduğu ortaya çıkacaktır.

Türkiye'ye bu kadar yakın bir adanın coğrafi, kültürel, tarihi ve sosyal açıdan da Anadolu'dan farklı olacağı düşünülemez. Jeolojik sebeplerle Anadolu'dan 70 kilometre kadar uzaklara çekilen Kıbrıs'la ilgili olarak "Kıbrıs; coğrafik, tektonik, jeolojik ve iklim koşulları yönünden Anadolu'nun bir parçasıdır" denmektedir.¹ Ayrıca Kıbrıs'ın ilk sakinlerinin Anadolu'dan geldikleri anlaşılmaktadır. Nitekim adanın kuzeyinde ve Anadolu'ya en yakın olan Karpaz yarımadası üzerinde, neolitik devre ait yerleşme yerlerinde elde edilen buluntular, Anadolu'da Hacılar ve Çatalhöyük neolitik kültürünü meydana getiren insanların, Kıbrıs'ta da iskân etmiş olduklarını açıklamaktadır. Kıbrıs'ın diğer yerlerindeki Prehistorik kültürler de Anadolu ile olan sıkı ilişkiyi göstermektedir.² İngiliz Tarihçi Sir George Hill, "Ada hiçbir zaman Yunanistan'ın bir parçası olmamıştır. Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu tarafından Yunanistan'ın ve Ege bölgesinin bir parçası olarak ele geçirilmedi. Kıbrıs kilisesi, Doğu Ortodoks kilisesinin Otosefal bir üyesiydi. Bundan dolayı dille birleşen din Kıbrıslıların Yunan kökenli olduğu fikrinin gelişmesini sağladı" demektedir.³ Kıbrıs taş devrinden itibaren ırk, maddi kültür ve dil bakımından Anadolu'ya bağlı kalmıştır. Doğudan Fenikeliler ve batıdan da Egeliler ve Frenkler de Kıbrıs'a gelerek yerleşmişlerse de, bunlar eski çağda azınlık teşkil etmişlerdir. Etnik çoğunluk yerli Kıbrıslılar, yani Anadolu'lulardır.⁴ Bu bağlamda Kıbrıslı Türkler de anavatan olarak gördükleri Anadolu ile irtibatlarını hiçbir zaman kesmezler ve yönlerini hep Akdeniz'e ve Toroslara dönerler. "Kemalizm ruhunun hâkim olduğu, milli şeref, milli haysiyet ve milli varlıklarını idame ettirebilmek için türlü mahrumiyet ve güçlükler içinde çarpınmağa sevk edilmiş Kıbrıs Türkleri"⁵ Anadolu ile irtibatını hiç bir zaman kesmemiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın da ifade ettiği üzere "Kıbrıs Türkleri bayrağından mahrum edildiği 1878'den bu yana bütün kalbi ile her şeyi ile Türklüğüne bağlı kalmıştır. Kıbrıs'ı vatan bilmiş ve vatan yapmak için yılmadan en yalnız bırakıldığı, en desteksiz günlerinde bile mücadele etmiştir... Bu Türkün yabancı bayrak altına girmemek azminin bir neticesidir."⁶

Bu çalışma Birinci Dünya Savaşı ve hemen ardından Milli Mücadele döneminde Kıbrıslı Türklerin Anadolu aşkı konusuna ışık tattuktan sonra özellikle 1923-1938 döneminde cumhuriyet kazanımlarının Kıbrıslı Türkler arasında ve Kıbrıs'ta nasıl yer bulduğu konusunu irdelemek üzere kaleme alınmıştır.

¹ V. Frey, *Turkei Und Zygeri*, (handbuch), der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien, Postdam, 1937, s.86.

² Uluslararası İlişkiler Ajansı, *Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul, 1992, s.9.

³ Sir George Hill, *A History Of Cyprus*, Londra, 1952, s.17.

⁴ Afif Erzen, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s.82.

⁵ Hasene Ilgaz, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, 1949, s.67.

⁶ Rauf R. Denktaş, *12'ye 5 Kala*, Ankara, 1966, s.5.

Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde ve daha sonrasında Kıbrıs Türk toplumu için yeni bir kimlik arayışı başlar. O güne kadar İngiliz yönetimince hiç bir hak veya imtiyaz verilmeyen ada Türkleri adanın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması üzerine doğal olarak bütün dikkatini Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na yöneltir. Bu dönem aynı zamanda Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan kurtuluş mücadelesinin Kıbrıs'ta daha çok yer ve önem bulduğu bir dönemdir. Savaşın yoğun olarak devam ettiği bu dönemde kandırılarak ve zorla cepheye sürülerek Anadolu'da Mehmetçiğe karşı savaşmaya zorlanan pek çok Kıbrıslı Türk bunu reddederek Türk askerinin saflarına katılır. Kıbrıs adası her ne kadar Birinci Dünya Savaşı döneminde savaşın dışındaymış gibi görünse de esasında perde arkasında ve tam da savaşın orta yerindedir. Kıbrıs adasını savaşın ortasına çeken hususlardan birisi savaş esirleridir. Ekim 1916'dan itibaren, özellikle Çanakkale cephesinde esir alınan Türk askerleri, Gazi Mağusa'nın Karakol esir kampına getirilirler. Esirlerin sayısı ilk etapta 215 olmasına rağmen, bu kampa 1923 yılına kadar 10.000'den fazla esir getirilir.⁷ Esir kampının emniyeti ve güvenliği önce Kraliyet Manchester ve Liverpool Alayı tarafından ortaklaşa sağlanırken⁸ savaşın uzaması ve çeşitli cephelerden getirilen Türk askerlerinin sayısının artmasıyla güvenlik için Ermeni kampındaki Ermenilerden de istifade yoluna gidilir. Türk esirler arasında birkaç başçavuş haricinde İngilizler için "*özellik arz eden esir*"⁹ yoktur. Osmanlı saflarında çarpışırken esir düşen Suriyeliler ve Iraklı Araplar ile Ermeniler de bu kampa getirilmelerine rağmen, kamptaki zor şartlardan kurtulmak isteyen veya yapılan propaganda sonucu kandırılanlar İngiliz kampından ayrılarak Ermeni kamplarına getirilirler.¹⁰

Bu dönemde İngiltere'nin adada Çanakkale savaş esirleri için bir kamp açmasının hemen ardından Fransa'ya sağladığı inanılmaz lojistik destek ve onay sonrasında özellikle 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Çukurova bölgesini işgal edecek Fransız güçleri içinde yer alan Ermenilerin eğitilip yetiştirildikleri Ermeni Doğu Lejyonu da aynı bölgede faaliyete geçer. Fransa, büyük bir petrol savaşına hazırlanırken bunu gerçekleştirebilmek için İngilizler gibi Ermenileri kullanmaktan çekinmez.¹¹ "*Ermenilerden yararlanma programı uzun vadeli ve sabır isteyen bir iştir... Bilinmesi gereken şey sonradan toplanacak meyvenin bugünkü zahmete değer olduğudur.*"¹² Fikrinden hareketle Fransızlar Kıbrıs'ta Ermeniler için gizli terör kampları

⁷ Genelkurmay ATASE Arşivi, Klasör 2680, Dosya.210, F.1-3, 24.

⁸ Kıbrıs Türk Milli Arşivi (K. T. M. A), Dosya 539, Belge 30.

⁹ ATASE, K.3435, D.14, F.26-2.

¹⁰ ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31.

¹¹ H. Erdoğan Cengiz, *Ermeni Komitelerinin A'mal Ve Harekât-ı İhtilaliyesi*, Ankara, 1983, s.327.

¹² Can Kapyalı, "Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ankara, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76, s.108.

kurarlar.¹³ Fransa, ayrıca yeterli sayıya ulaşan Ermenilerin şartlar da mümkün olursa Çanakkale'deki Fransız Doğu Kuvvetleri Sefer Komutanlığı'na katılmalarını arzu etmektedir. İngilizlerin müsaadesiyle Mağusa'nın 24 kilometre kuzeyinde deniz kıyısında, meskenin olmadığı, su kuyuları bulunan yer seçilir.¹⁴ Ermeni kampının Karakol bölgesindeki İngiliz esir kampına yakınlığı¹⁵ ve iki kamp arasındaki bölgenin savaşın başlamasıyla beraber askeri eğitim alanı olarak kullanılması Fransız ve İngilizlerin bu konuda da işbirliği içerisinde olduklarını gösterir. İngilizlerin tek itirazı adaya Port-Said kampından Ermeni kadınların ve çocukların getirilmemesi konusundadır. Doğu Lejyonu Talimatnamesiyle¹⁶ kampın faaliyete geçtiği ilk dönemde 200'er kişilik 6 Lejyon Bölüğü¹⁷ ve 160 Arap'tan oluşan mevcut daha sonra 5000'e ulaşır.¹⁸ Ancak Fransız subayların,¹⁹ Ermenilere sıcak davranırken Ermenilerin Trikomo köyünü basıp soymaları ve bir İngiliz askerinin öldürülmesi gerginliği artırır.²⁰ Bu arada Fransız kamplarındaki Ermenilerin istihbarat, casusluk ve jurnalcilik çalışmaları adayı yaşanmaz hale getirir.²¹ Ayrıca Rumların Ermenilere yardım ederken Türk esir kampını taş yağmuruna tutmaları da bardağı taşırır.²² Olaylar üzerine İngiliz Yüksek Komiseri tek yetkilinin Valilik makamı olduğunu belirtir ve buraya sınırlamalar getirir.²³

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı düşüncesine karşı ilk tepki gösterenler Baf milletvekili Doktor Esat Bey, Doktor Behiç Bey ve Hasan Karabardak isimli Kıbrıslı Türk liderler olmuş ve bu üç liderin gayretleriyle bir isyan teşebbüsünde bulunulmuştur. Bu arada Doktor Esat Bey, Doktor Behiç Bey ve Hasan Karabardak'ın adanın Türkiye'ye verilmesini savunan bir parti kurma çalışmaları da devam etmektedir. Kıbrıs Valisi Malcolm Stevenson'un 6 Mayıs 1919 tarihinde Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği gizli yazıda bu üç Kıbrıslı Türk'ün Kıbrıs'ta Noel kutlamaları esnasında kasıtlı olarak karışıklık çıkartma düşüncelerinin olduğu, bunun sonucunda esir kamplarında bulunan Türk esirlerin İngiliz askerlerini etkisiz hale getirerek bu ayaklanmayı bütün ada sathına yaymaya çalışacakları ifade edilmiştir.²⁴ Ada sathına yayılması planlanan Türk ayaklanması, Türk esirlerin gece elbiseleriyle yataklarında bekleyerek isyan için hazır olmaları gerektiğini belirten küçük mesajın bir kibrit kutusu içerisinde kampa sokulduğunun anlaşılmasıyla suya düşmüş, Doktor Esat Bey, Doktor Behiç Bey ve Hasan Karabardak 26 Nisan 1919 tarihinde tutuklanarak Girne

¹³ "...Adada bir iki bin İngiliz askeri Mağusa'da kal'a dışarısında şehrin irakında ağaçlık civarında çadırlardadır. Mağusa şimalinde iki saat mesafede Boğaz'da ve Monarga köyünde yine çadırlarda dört bin kadar Ermeni askeri var, talim yapıyorlar..." ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31.

¹⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-59, 1-60, 1-61, 1-62, 1-63, 1-64, 1-65.

¹⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62, 1-63, 1-64, 1-65.

¹⁶ Ömer Sami Coşar, "Musa Dağı'nın Öteki Yüzü", Milliyet Gazetesi, 21.6.1992.

¹⁷ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi-1, Ankara, Kasım 1991, s.99.

¹⁸ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24 ve ATASE, K.2680, D.210, F.1-3.

¹⁹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-4.

²⁰ Altay Sayıl, *Kıbrıs Polis Tarihi*, Lefkoşa, 1985, s.258.

²¹ ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-24.

²² Ali Nesim, "Mustafa Nuri Efendi", *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990, s.28.

²³ K. T. M. A., Basın Koleksiyonu, The Cyprus Gazette, 4 Temmuz 1915, Sayı 9020, Karar No: 13067, The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920, Lefkoşa.

²⁴ Sir George Hill, *a. g. e.*, s.329.

Kalesi'nde hapsedilmişlerdir. Türkleri düşman olarak gören İngiliz idaresi lider konumundakileri etkisiz hale getirebilmek için baskılarını artırır;²⁵

"Liderlik Girne ve Larnaka Kalesi'ndeydi. Halk arasında jurnalciler kol geziyordu. Türk esirler Kıbrıs'ta kalebenddiler ve halk gizlice bunlara yardım yapmaktaydı. Yardım beyetleri, dini kisve altında, camilerde toplanırdı. İngiliz ajanları toplananları derhal jurnal eder, toplantıya katılanlar takibe uğrar, fişlenirdi..."

İngiliz idaresince daha sonra 9 ay tutuklanıp İstanbul'a sürülen Dr. Esat da Mersin'e geçip eşi Faika Hanım'la Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'na katılır. Bu arada Kıbrıs Valisi 6 Mayıs 1919'da Londra'ya bir rapor göndererek Noel kutlamaları esnasında karışıklık çıkartılıp Türk esirlerinin kurtarılacağını ifade eder;²⁶

"...Ada sathında kargaşalık çıkacağı konusunda meclis üyesi Sait Efendi'nin verdiği bilgiye ilaveten Kıbrıs'ta bulunan eski istihbarat servisinin sabık ajanları ve başka bazı kaynaklar aracılığıyla şu bilgi edinilmiştir: Paskalyadan bir veya iki gün önce Mağusa'daki esir kampına bir kibrit kutusu atılmıştır. Bu kibrit kutusunda bulunan gizli bir yazıda Mısır'da bulunan İngiliz Yönetimi'nin bir çırpıda devrildiği ve 15.000 İngiliz'in ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir. Bu ayaklanmayla ilgili olarak Lefkoşa'da bazı Türklerin tutuklandığı günün gecesinde Mağusa Esir Kampı'nda bulunan savaş esirleri elbiselerini çıkartmadan yataklarına girmişler ve kendilerine verilecek işareti beklelemeye başlamışlardır..."

Savaş sonrası dönemde de bu kamptaki Türk esirlere yardım ettikleri gerekçesiyle pek çok Türk tutuklanır ve bu kişiler serbest bırakılsalar da hep baskı ve gözetim altında yaşamak zorunda kalırlar;²⁷

"Adaya Türk savaş esirleri getirildikten sonra bütün Kıbrıslı Türkler hep oraya akın ettiler soydaşlarını görebilmek için. Babam da bu esir kampına getirildikten sonra hep aynı şeyler olmuş. Çok sıkıntı çektiler bu kampta. O yüzden babam serbest bırakıldıktan sonra bile İngilizlere tepkisini böyle gösterdi ve İngiliz ıyruğuna hiç geçmedi ölünceye kadar."

İngiliz esir kampında çalışanların Türk savaş esirlerine karşı takındıkları tutum son derece kötüdür ve özellikle Ermeni ve Rum doktorun Türk esirleri zehirleyerek öldürmeye çalışması özellikle Kıbrıslı Türkleri derinden yaralamaktadır;²⁸

"O vakit Türk esirler hep eza çekerlerdi İngiliz askerlerinin elinde. Çok kötü davranırdı İngilizler Türk esirlerine, eziyet ederdi hep. Bu esir kampında yapılan eziyetlerden bir tanesi de esirlere verilen yiyeceklerle ilgilidir. Ekmek verirlerdi ya İngilizler esirlere. İçine kum karıştırırlardı hep. Türk esirler yesinler, basta olsunlar, ölsünler diye. Dedem Ali Hüseyin Babaliki bunları anlatırdı hep o günlerde neler çektiklerini gösterebilmek için."

²⁵ Rauf R. Denktaş, *Karkot Deresi*, Lefkoşe, 1993, s.8.

²⁶ Sir George Hill, *a. g. e.*, s.329.

²⁷ Esir kampındaki tek Kıbrıslı Türk olan Hasan Hilmi Bey'in halen Gazi Mağusa'da yaşayan oğlu Erol Olkar'la 9 Ağustos 2001 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

²⁸ Ali Hüseyin Babaliki'nin kendisiyle aynı adı taşıyan ve halen Gazi Mağusa'da ticaretle uğraşan torunu Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşme.

Esir kampındaki Türk savaş esirlerine her türlü destek yine Kıbrıslı Türklerden gelir. Özellikle esaret hayatına alışamayan ve kaçan Türk esirler Kıbrıslı Türklerin desteğiyle Anadolu'ya geçmeye çalışırlar;²⁹

“Birinci Dünya Savaşı döneminde Çanakkale’de İngilizler tarafından esir alınarak adanıza getirilen Türk savaş esirleri çeşitli dönemlerde bu esaret hayatından kaçmaya çalışırlar. Kendilerine bu konuda en büyük destek ve yardım ise Kıbrıslı Türkler yaparlar. Kaçtıktan sonra asıl önemli iş İngilizlere yakalanmamak ve hemen akabinde de mümkün olan en kısa sürede Anadolu’ya ulaşarak tekrar memleket için savaşa girmektir. Bu şekilde kaçan esirlerden bir kısmı da bizim köye gelirler. Onlara en büyük desteği de bizim aile yapar. Anadolu’ya geçiş için tek çare bir sal yapmak veya bir sandal bulmaktır. Sadrazam ailesi de bu Türk esirlerden yardımlarını esirgemez. Onlara kol kanat gerer ve yaptıkları sandallarla kaçmalarına yardımcı olurlar. Bu yardım ve desteğin sonucu olarak bizim köyün ismi değiştirilmiş ve aileme atfen Sadrazamköy olmuştur.

Milli Mücadeleye bizzat katılarak eşsiz kahramanlıklar gösteren Kıbrıslıların yanında Mağusa’daki İngiliz esir kampında bulunan Çanakkale’de esir alınmış Türk askerlerine yardım ettikleri için İngilizler tarafından hapse atılan Türkler de vardır. Bu kişiler arasında ilk akla gelen Giritli Ahmet Çavuş Osmançık/ Antalyalı Ahmet Çavuş, Anadolu’da Kuva-yı Milliye için sürekli olarak katır ve merkep taşıyarak desteğini soydaşlarından esirgemez.³⁰ Bu dönemde tutuklananlar arasında Ahmet Çavuş’un kardeşi Osman ve oğlu Ali, Karpazlı Ali Hüseyin Babaliki, Mağusalı milletvekili Mehmed Naim Adil Efendi, Giritli Hasan Hüseyin Kaptan, kardeşi Ali, kayınbiraderi Kaptan Ahmet Çavuş, Leymosunlu Ahmet Çavuş, kardeşi Osman ve oğlu Ali, İskeleli tüccar Kenan kardeşlerden Raşid, Kamil, Said ve Hasan Efendi, Kamil Paşa’nın damadı Doktor Esat, Kormacitli Kolya çiftliği sahibi Ahmed Sadrazam, Bilelleli Küçük Hacı Hüseyin Efendi, Mahmud Naim’in akrabası Mağusalı Hoca Mustafa Nuri Efendi, Baftan Kavanin Meclisi üyesi Dr. Eyyüp Bey, aslen Giritli olan Ahmet Çavuş, Ahmet Çavuş’un kardeşi Osman ve oğlu Ali’dir.³¹ Ayrıca varlıklı Türkler iflas ettirilir, servetleri de Rumların eline geçer.³² KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denктаş’ın hâkim olan babası Mehmet Raif Bey de Kıbrıs’taki esir Türk askerleri için camilerde yapılan yardım faaliyetlere katıldığından başı sık sık belaya girmiş, bu arada jurnalcilerin bu çalışmaları İngiliz İstihbarat subaylarına rapor etmeleri sonucunda pek çok Kıbrıslı Türk fişlenmiş, başı belaya girmiş ve baskı görmüştür.³³

Esir kampı ve ardından Ermeni kamplarının kurulup bunların Anadolu’ya yönelik faaliyetlerde bulunduğu öğrenilmesi ve İskenderun-Ceyhan hattına bir çıkartma harekâtı yapılacağı³⁴ istihbaratı üzerine Taşucu’nda³⁵ 4. Tayyare Bölüğü kurulur³⁶ ve Kıbrıs üzerinde uçuşlar yapmak ve belli bölgeleri bombalamak suretiyle

²⁹ Emekli Albay Halil Sadrazam’la Ankara’da 11 Haziran 1998 tarihinde yapılan görüşme.

³⁰ Ali Nesim, “Bir Kalebend”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1989, s.29.

³¹ Ali Nesim, “Ahmet Çavuş Osmançık”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşe, Mayıs-Haziran 1989, s.26.

³² Rauf R. Denктаş, *Rauf Denктаş’ın Hatıraları*, Cilt III, İstanbul, Mart 1997, s.23.

³³ Rauf R. Denктаş, *Karkot Deresi*, Lefkoşa, 1993, s.8.

³⁴ *Türk Havacılık Tarihi, II. Kitap, II. Cilt*, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir, 1951, s.s.179–180.

³⁵ ATASE, K.1129, D.27, F.3–9.

³⁶ ATASE, K.2680, D.210, F.1–6.

adada askeri faaliyetlerin engellenmesine çalışılır. Bu uçuşlarda Türk subayları görev yapmakta,³⁷ bazen Alman pilotları da Kıbrıs üzerinde uçmaktadırlar.³⁸ İlk keşif uçuşları Mart 1916 tarihinden itibaren başlar.³⁹ Öte yandan Kıbrıslı Türkler, Alman gemilerine yiyecek ve su yardımında da bulunurlar.⁴⁰ Mirtu köyünden bir Kıbrıslı Türk, Alman denizaltılarına yaptığı yardımlara karşılık bir Alman denizaltısınca mükâfat olarak üç aylığına Türkiye'ye götürülür. Bu dönemde 4. Ordu Komutanlığı'nca temin edilen kayıklarla da Kıbrıs sahillerine casuslar gönderilmiş ve düşman faaliyetleri konusunda bilgi toplanılmaya çalışılır. Söz konusu bu kamp Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulduğu döneme kadar açık kalan ve Türk savaş esirlerinin en uzun süreli esaret hayatı yaşadıkları kamp olarak tarihteki yerini de böylece alır.

Milli Mücadele Döneminde Kıbrıs

Canı ve kanı pahasına Kıbrıs'ın bir Rum veya Yunan adası olmasına müsaade etmeyen Kıbrıs Türk'ünün en büyük arzusu “ *Kıbrıs Türküyük derken Kıbrıs'ı vatan bilmışiz ama Türkiye'nin bir parçası olan biz Türk olduğumuzu unutmadık, unutmayız. Çünkü en aziz parçalarımız oraya yayılmıştır. Her evden Türkiye'de insanlarımız vardır.*”⁴¹ Fikrinden hareketle adada huzur ve barış içerisinde yaşamaktır. Bir yandan Enosis faaliyetlerine karşı koyarken bir yandan da İngiliz esir kampındaki Türk askerlerine yardım eden Kıbrıslı Türkler Anadolu'ya maddi manevi yardımlarını da esirgememişler, düzenledikleri kermes, müzayede, müsamere ve temsillerle topladıkları parayı Anadolu'ya sevk etmişler, ayrıca gizlice Anadolu'ya gelerek bilfiil cephede de savaşmışlardır. Cumhuriyetin ilanını müteakip bütün Atatürk ilke ve inkılaplarını gönülden benimseyip ve bunları hiçbir kanuni mecburiyet olmaksızın kabul edip uygulamaya koyması, ayrıca Türk okullarında milli mücadele ve Mustafa Kemal'i özellikle gençlere anlatıp sevdirmeleri⁴² milli şuur ve Anavatana olan sonsuz bağlılık ve inançlarının bir tezahürüdür. Türk milletinin yedi düvele karşı kurtuluş mücadelesini başlattığı günlerde Kıbrıslı Türkler de 1919 yılında Kıbrıs'ta baş gösteren ve 3 yıl boyunca devam eden kuraklık sonucunda iyice fakirleşip açlık ve yokluk çekmelerine rağmen⁴³ Anadolu'ya her türlü desteği gönülden vermişlerdir;⁴⁴

“Zaman Türkler için çok çetin bir zamandı. 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıktığı günlerde başlayan kuraklık üç yıl süreyle devam etmiş ve Türk halkı giderek fakirleşmiş,

³⁷ ATASE, K.2680, D.210, F.1-6, 1-29, 1-37, 1-38.

³⁸ ATASE, K 2680, D.210, F.1-6, 1-9, 1-37, 1-38, 1-43, 1-50.

³⁹ İrfan Sarp, Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1986, s.72

⁴⁰ Altay Sayıl, *a. g. e.*, s.240.

⁴¹ Rauf Denктаş, “Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması”, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994, s.3.

⁴² Kıbrıs'ın İngilizlerce ilhakı sonrasında öğrencilerini okulun salonunda toplayıp masanın üzerine serdiği siyaha boyanmış Kıbrıs haritasıyla gençlere anavatana anlatan ve günün birinde elbet anavatana kavuşacaklarını ifade eden öğretmen Mücteba Bey buna en güzel örneklerden birisidir. İngilizlerin sert tepkisi üzerine Mücteba Bey “ Ya beni anavatana gönderin yahut da işime müdahale etmeyin. “ cevabını verir. Hasene İlgaz, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, 1949, s.62.

⁴³ Mehmet Ali Gökdöl, “19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, Temmuz 1991, Sayı 14, s.17.

⁴⁴ Reşat Akar, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul, 1981, s.10.

açlık başlamıştır. Türk köylüleri ne yapacağını besabı içinde derin derin düşünüyor ve kurtuluş çaresi arıyordu.”

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması sonrasında Kıbrıslı Türklerin ada içerisindeki hürriyet mücadeleleriyle Anadolu'ya yardım faaliyetleri İngiliz idaresini rahatsız edip endişeye sevk edecek kadar artmıştır. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla beraber adada bulunan bütün Türk kurum, kuruluş ve kulüpleri bir araya gelerek “*Muhacirin-i İslamiyeye Yardım Cemiyeti*” isimli bir cemiyet kurmak suretiyle Anadolu'ya yardım kampanyaları düzenlemeye başlamışlardır. Ayrıca Türk İstiklal Kumpanyası isimli tiyatro grubu ile Hürriyet ve Terakki isimli Türk kulübü Anadolu'ya yardım faaliyetlerine derhal başlayacaklarını açıklarlar.⁴⁵ Özellikle 1920–1922 yılları arasında Kıbrıslı Türklerin hürriyet aşkını canlı tutmak ve Anadolu'ya yardım yapabilmek için tamamen gönüllü gençlerden ve kadınlardan oluşan gruplarca pek çok piyes, müsamere ve oyunlar tertip edilmiştir. Bu piyes, oyun ve müsamerelerin perde aralarında da ayrıca çeşitli müzayedeler yapılmak suretiyle nakdi yardım toplanmıştır. Özellikle Kıbrıslı Türk kadınların Milli Mücadeleye gönülden destek olmaları ve düzenledikleri pek çok faaliyetle Anadolu'ya maddi destekte bulunmaları hemen dikkat çeker.⁴⁶ Ayrıca 3 Kasım 1919 tarihli Doğruyol gazetesinde yayımlanan bir habere göre gerek Anadolu'da devam eden Kurtuluş Savaşı ve Kuvayı Milli ve gerekse İngiliz esir kampında tutulan Türk savaş esirlerine yapılan yardımlardan bahsedilmektedir. Bu habere göre yapılan müsamerelerden 24 İngiliz Lirası, 1 şilin ve 2 kuruş gelir sağlandığı, bu parayla üzerlerine Kıbrıs haritası işlenmiş ipek ve keten mendiller hazırlanarak Türk savaş esirlerine hediye edildiği bildirilmektedir. Konuyla ilgili olarak Türk esirlerinin imamı Şevket Bey ve 11 başçavuş Lefkoşa Türk Derneği Riyaseti Aliyesi'ne bir mektup göndererek teşekkürlerini bildirirler.⁴⁷ Kıbrıslı Türklerin nasıl Anavatan aşkıyla yanıp kavrulduklarını 23 Temmuz 1948 tarihinde Kıbrıslı Türk öğretmenlerin daveti üzerine 52 öğretmenle beraber adaya giden eski Hatay ve Çorum milletvekili Hasene Ilgaz şöyle anlatır;⁴⁸

“...Topsuz, tüfeksiz, kılıcsız bir ordu, Öğretmen ordusu. 15 gün bizî misafir eden, gezdiren, ağırlayan öğretmenlere soruyordum: Kıbrıs'ta bu milli kalkınma nasıl doğdu? Öğretmen Hatice Tabsin'e, Fıtnak Zeynel'e, Zihni İmamoglu'na, Dr. Fazıl Küçük'e, Dr. İhsan'a, Dana Efendi'ye... Hasılı herkese soruyordum. Öğrendim ki, Kıbrıslılar bunu öğretmenlerine borçlu. Kıbrıslı Hasan Tarkçı Efendi, Hafız Lisani Efendi, Rüştüye Müdürü Ahmet Selahattin Efendi, Lise Müdürü Mücteba Bey⁴⁹.

⁴⁵ Beria Remzi Özoran, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt II, Ankara, 1973, s.921.

⁴⁶ Kıbrıslı Türk kadınları o günlerde kendilerine yapılan yardım çağrılarını derhal dikkate alıp gerçek vatanseverlik örneği göstererek el emeği göz nuru el işlerini, nakışlarını, çeyiz sandıklarındaki çeyizlerini çıkarıp Anadolu'ya destek olmak için satmaktan çekinmez, ayrıca modern Türk kadını olduğunu dosta düşmana gösterircesine özellikle aydın köy öğretmenlerinin davetlerine icabet ederek müsamere, oyun ve gösterilerde bizzat rol de alırlar.

⁴⁷ Oktay Öksüzoglu, *Kıbrıs Türk Basınından Portreler: Mehmet Remzi Okan*, Lefkoşa, 1990, s.s.39–41.

⁴⁸ Hasene Ilgaz, “Kıbrıs'tan İntibalar”, *Kıbrıs Meselesi ve Türkiye*, İstanbul, 1954, s.s.39–42.

⁴⁹ 1912–1925 arasında Kıbrıs'ta görev yapan, öğretmeni olmayan derslere bizzat kendisi girmek suretiyle 22 öğrenci ile aldığı okulu 235 öğrenci ile bırakan, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Türkiye'den gizlice kitaplar getirterek eğitime devam eden ve Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesi

Mücteba Bey, 12 yıl Lefkoşa'da müdürlük yapmış. 1914 yılı 1. Dünya Savaşı'nda müttefikler sırasında Türkiye'nin harbe girmesi üzerine Kıbrıs'ın resmen İngiltere'ye ilhakını gören bu zat, ilhakin yıldönümünde talebesini masanın başına toplayarak üzerine serdiği siyaha boyanmış Kıbrıs haritasını göstermiş, Anavatandan ayrılmanın bütün acılarını anlatarak şimdi siyah olan bu haritanın gelecek günlerden birinde Anavatana kavuşacağını söyleyerek hüüngür hüüngür ağlamıştır.

Bütün bunları dinleyince, inandım ki bir yurdu yapan da, yıkan da öğretmendir. Yine öğrendim ki Kıbrıslılar Kurtuluş Savaşımızı hep adım adım, çok yakından takip etmişler, Afyon, Dumluşınar, Sakarya, İnönü ve Başkomutanlık zaferlerinin tarihçesini ne güzel anlatıyorlar. Bu zafer gecelerinde sabahlara kadar oturarak evleri için bayrak dikmişler, şenlik yapmışlar... İnkılaplarımızı nasıl benimsediklerimize ise hepimiz şabit olmuştuk.”

12 Ocak 1920 tarihli Doğruyol gazetesinde Mehmet Remzi Okan “Felaketzede Kardeşlerimize Muavenet” başlıklı yazısıyla Anadolu'ya yardım edilmesi gerektiğini belirtir;⁵⁰

“...Anadolu, Türkün son yurdu, son melceidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde helak olmasına seyirci kalırsak dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felaketler hepimize büyük bir ders-i intibah olsun. Onlar bizim arkadaşlarımız olmasa bile vazife-i insaniye, muavenetlerine kitabımızı emreder. Şu halde vazifemiz iki katlıdır. İzmir civarında yedi ay zarfında 60. 000 Türk şehit edilmiş, 40. 000 kişi terk-i diyar etmeye mecbur kalmış ve 200 milyon liralık servetleri gasp olmuştur. İşte bugün yersiz ve yurtsuz kalmış bu binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor...”

“Kıbrıs'ı devralmaya gelecek Yunan Ordusu'na layık olduğu karşılama törenini yapabilmek için ben Belediye Başkanı olmalıyım.” diyen Lainidis adlı Rum ve diğerlerine de sert tepki gösterilir;⁵¹

“ ... Değil yalnız Kıbrıs Rumlarına, bütün Yunaniliğe, bütün cihana ilan edelim ki, Türkiye mahvolmadı ve olmayacaktır. Küre-i zemin üzerinde güneş neşr-i envar ettikçe Türklük berdevam olacaktır... Yunanilik efkâr ve cereyanlarının bugünkü ufak tefek muvaffakiyatı Rumları yanıltmamalıdır. İstikbalde hembudut olarak yaşayacak olan Türkiye ve Yunanistan için komşuluk münasebetlerinin daha iyi bir surette temini bir lazime-i siyasettir...”

1915 yılından itibaren Kıbrıs'ta Türkçe gazetenin yayımlanmaması, Türkiye'de yayımlanan gazetelerin de Kıbrıs'a getirilmesine müsaade edilmemesi Kıbrıs Türklerinin duygu ve düşüncelerini aktarmada ne kadar sıkıntı çektiğini gösteriyor.⁵²

“İngilizler Türk bayrağının çekilmesini yasak etmişler. Şimdi bayrağımızı öpecekmişiz. Bir de resim çektirecekmişiz ve bayrağımız sarılıp kaldırılacakmış... İlkokuldan bir hatıram daha vardır. Bayraksız olarak geçmeye giderken ‘Yürüyelim ileriye. Atlayalım tepe.’ şarkısını söyledik. İngilizler bu şarkının söylenmesini yasak ettiler. Bunun üzerine ilkokuldaki başöğretmenimiz Remzi Bey, büyük çocuklara şarkıyı ıslıkla çalmalarını öğretti. Islık da yasaklandı mı bilemiyorum;

üzerine tepkisini ortaya koyan bu vatansever ve şerefli öğretmen İngiliz idaresinin kendisini ikaz etmesi üzerine; ”Ya beni anavatana gönderin yahut da işime müdahale etmeyin.” cevabını verir. Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975, s.s. 406–409. Ayrıca Bkz. Hasene Ilgaz, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, 1949, s.62.

⁵⁰ Mustafa Haşım Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, Ankara, 1997, s.50.

⁵¹ Beria Remzi Özoran, *a.g.e.* s.s.929–930.

⁵² Cemil Örgen, *Kore ve Kıbrıs Savaşları*, İzmir, 1984, s.s.10–13.

ancak gezmelere gittiğimizde bu şarkıyı ıslıkla çalıyorduk. Türk bayrağını çekme yasağı yıllarca sürdü. Uzun yıllar bayrağımıza hasret kaldık. İstiklal Savaşımız sırasında İngilizlerin Royter Ajansı'nın telgrafları Kıbrıs'a geldikçe Türkler Türkçe'ye, Rumlar Rumca'ya çevirerek el ilanları gibi küçük kâğıtlara basarlar ve hemen satışa çıkarırlardı. Yunanlıların Anadolu'daki ilerlemeleri sırasında her telgraf geldikçe bütün Rum evleri Yunan bayrakları ile ve mavili beyazlı kâğıtlarla donatılmaktaydı. Sonraları ara sıra bizim için de iyi haberler gelmeye başlayınca, bu defa Türk evleri de bayraklarımızla ve kırmızılı beyazlı kâğıtlar ile donatılmağa başladı.”

Anadolu'dan sevinçli haberlerin gelmeye başlaması Kıbrıslı Türkleri sevince boğar ve bu günlerin bir bayram coşkusu içerisinde kutlanmasına sebep olur. Dükânlar ve evler Türk bayraklarıyla süslenir. Her gün bu gazetelerden gelen telgraf haberleri haftalık yayımlanan ve “Kıbrıs'taki Türk halkının hukukunu müdafaa ve anavatana bağlılıklarını temsil eden”⁵³ Söz gazetesi matbaasının kapısında Lefkoşahlılara sunulur;⁵⁴

“Anadolu harekâtı hakkında gelen telgraf haberleri Lefkoşa'nın havasına bir özellik katmıştı. Söz gazetesi haftalaktı. Lefkoşa dışındaki okurlar haberleri ister istemez haftadan haftaya okuyorlardı. Ama Lefkoşalılar öyle değildi. Telgraf geldiğini duyar duymaz Söz matbaasına koşuyorlar, anavatandan ne haber var öğrenmek istiyorlardı. Basılan telgraf metinleri kapıda bekleşen kalabalık tarafından hemen kapışılıyor, dükânlarından ve evlerinden ayırlamayanlar da kulakları tetikte gazete satıcısının (Telgraf) diye bağırın sesini bekliyorlardı. Satıcının (Telgraf) diye etrafı inleyen genç sesi, Anadolu'dan haber demekti. Bunu duyan Türkler hemen kapılara koşuyor, hanımlar pencerelerden sesleniyor ve telgraflar Türk mahallelerinin bütün sokaklarında kapışılıyordu.”

30 Ağustos 1919 tarihli Spectator dergisinde Sir Pears White imzasıyla çıkan yazı “Kıbrıslı Türklerin İngiliz idaresinde yaşamaktan başka bir istekleri olmadığını, onların İngiliz idaresine karşı uysal davrandıklarını, Türklerin nam ve hesabına adada İngiliz idaresinin devamını temenni ettiğini” belirtir. 6 Ekim 1919 tarihinde bu yazının tercümesini yayımlayan Doğruyol gazetesi yazarın kendi adına söz söylediğini, Kıbrıs Türklerinin fikirlerini temsil etmediğini, Kıbrıs Türklerinin damarlarındaki asil ve necip Türk kanını asla lekelemediklerini ve bundan sonra da lekelemeyeceklerini belirtir;⁵⁵

“Makale birçok hakikatleri şamil olmak (kapsamak) itibarıyla dikkate şayandır. Aşikârdır ki Türkler Yunan idaresini hiç bir zaman sevmедiler. Şimdiye kadar Yunan idaresine geçen Türk illerinin ne akıbetlere uğradıklarını pekiyi biliriz. Makalede Türk isteklerine dair kısım tasbih edildikten sonra mütebaki kısımlar heyeti umumiyesi itibarıyla (genellikle) doğru ve baklıdır. Türklerin itaatkâr olmaları millî ananeleri icabıdır. Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye devrolunduğu zaman ses çıkarmadular çünkü Devlet öyle istemişti. Fakat cezirenin (adanın) istikbali mevzuu bahis olunca iş değişir. Makale muharriri kendi şahsi namına idare kelam ediyor (konuşuyor, söz söylüyor). Bu hususta Kıbrıs Türklerinin ara ve efkârını (oylarını ve fikirlerini) temsil etmiyor. Bu noktanın tashibi lazımdır. Kıbrıslı Türkler damarlarındaki asil ve necip kanı asla lekelemediler, bundan sonra da lekelemeyeceklerdir. Bu bilinmeli.”

⁵³ BCA.030.10.85.561.17.

⁵⁴ Beria Remzi Özoran, “Mustafa Kemal ve Kıbrıs Türkleri”, *Türk Kültürü*, 1965–1966, Sayı 37–48, Ankara, s.95.

⁵⁵ Beria Remzi Özoran, *Kıbrıs Postası*, 100. Yıl Özel Sayısı, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Ankara Şubesi, 19 Mayıs 1981, s.14.

22 Mart 1920 tarihli Doğruyol gazetesinde de Mehmet Remzi Okan, halkın Anadolu'ya yardım amacıyla düzenlenen gösterileri izlemesini ister;⁵⁶

"...Muhterem Türk, sevgili İzmir'imizin felaketzedelerine yardım olmak üzere verilecek tiyatro için sen de kardeşlik borcunu öde. Tiyatro biletlerinden almayı unutma. Ailenin o günkü yiyeceğini yerlerinden, yurtlarından uzaklarda, yağmur ve çamur içinde İzmir için ağlayan bedbibt kardeşlerine haslet. Sen ve çocukların o gün aç kalın. Yiyecek paramızı mazlum kardeşlerine gönder."

Aynı şekilde 22 Temmuz 1922 tarihli Söz gazetesinde de Mehmet Remzi Okan, Londra'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Emir Ali'nin isteğiyle bayramların ilk gününün Hilal-i Ahmer günü ilan edildiğini belirtip Türk toplumunun camii girişlerine konan bağış kutuları aracılığıyla Anadolu'ya yardım etmesini ister;⁵⁷

"Anadolu'da askerlerimizin yaralarını sarmak, onların iaşe ve tedavilerini temin etmek bütün Müslümanlara farzdır. Ahval-ı siyasiye dolayısıyla harbe bilfiil iştirak edemeyen bizim gibilerin mutlaka iane vermeleri lazımdır. Anadolu'daki hareket-i askeriyeyi yalnız sözle takip etmek ve maddi muavenetten yüz çevirmek bir nevi zaaf-ı din ve açık riyakârlıktır. Cephelede tekrar kuvvetli düşmanlarla çarpışmak anı tekrar hulûl ettiğinde arkasında gözleri yaşlı nişanlısını veya haremîni din ve vatanın selameti namına terk eden ve düşmanın ateş açan güllerine göğüslerini siper yapan Mehmetçiklerin fedakârlıklarını takdir ettiğimizi ianelerimizle ispat etmeliyiz... Zekât vermek ve kurban kesmek emiri şerefine ittiba eylemek isteyenlerin şer'an vermekle mükellef oldukları mebalîği Hilal-i Ahmer'e verirlerse indullah dahi ziyade nail-i ecir ve sevabat olacakları şüphesizdir."

Bu dönemde birçok Kıbrıslı Türk bizzat Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na katılmış, Kuvay-ı Milliye'de gösterdikleri üstün başarı ve yararlılıklarla rütbe ve madalya almışlardır. Anadolu'ya geçerek Kuvay-ı Milliye'ye katılanlar arasında ilk akla gelenler Doktor Binbaşı Osman Necmi Bey, Mülazım Tahir Bey ve Mustafa Kemal Atatürk'ün daha sonra "Güvendiren" soyadını verdiği Fatin Bey⁵⁸, Kıbrıs'ın ilk Türk avukatlarından Naim Efendi'nin oğlu Raşit Bey ve Ali Vefa Bey,⁵⁹ Kimya öğretmeni Remzi Bey, eski Bahriye subayı Ali Nazmi Bey vardır.⁶⁰ İngiliz esir kampında bulunan Türk savaş esirlerine yardım ettiği için tutuklanan ve hapse atılan Doktor Esat Bey'in karısı Faika Esat Hanımefendi de Kurtuluş Savaşı'na katılma mutluluğuna erişen ilk Kıbrıslı Türk kadındır.⁶¹ Ayrıca Girneli Feriha Tuna Hanım'ın babası da Anadolu'ya hayati lojistik destek sağlayarak bu mücadelede yerini alır ve İngilizlerin yasakladığı kinin hapları fes

⁵⁶ Sabahattin İsmail, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938*, Lefkoşa, Kasım 1989, s.s.25-26.

⁵⁷ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s.26.

⁵⁸ 1934 yılında Atatürk'ün Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne yaptığı bir gezi sırasında kalabalığın arasından bir genç "Kıbrıs'ı da, Kıbrıs'ı da Atam. Bizi de, Kıbrıs Türk'ünü de kurtar." diye bağırır. Kıbrıslı Türk toplum liderlerinden olan Necati Özkan o günlerde yaşadığı coşkuyla bu şekilde bağırır ve Atatürk de o dönem yanında görev yapmakta bulunan Fatin Güvendiren vasıtasıyla Necati Özkan'ı yanına çağırarak Çankaya Köşkü'nde Kıbrıs'la ilgili bir görüşme yapar. Ergin M. Birinci, M. *Necati Özkan (1899-1970)*, Cilt I, Necati Özkan Vakfı yay., İstanbul, Mayıs 2001, s.224.

⁵⁹ Ali Nesim, "İmam Mustafa Nuri", *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990, s.29.

⁶⁰ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarn*, İstanbul, 1975, s.404.

⁶¹ Mehmet Ali Gökdel, "19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü", *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, Temmuz 1991, Sayı 14, s.17.

içerisine gizlenmek suretiyle Anadolu'ya ulaştırılır.⁶² Bunun dışında Anadolu'ya gemilerle gizlice silah, gıda ve tahıl taşıdığı gerekçesiyle tutuklananlar arasında Kıbrıs'ın önde gelen Türk ailelerinden Kenan Ailesi mensupları da vardır.⁶³ Kıbrıslı Türk Sanatkâr ve Dış Tabibi, Poli köyünden Ali Rıza Efendi de Kurtuluş Savaşı'na katılma şerefine ermiş, altından yaptığı bir küçük Atatürk heykelini de bizzat kendisi Ataya Çorum'da vermiştir.⁶⁴ 1921–1922 ders yılında Lefkoşa Türk İdadisi'ndeki birinci sınıf Fizik öğretmenini halen Türkiye'de yaşayan Kıbrıslı Türk mühendis Cemil Örgen şöyle anlatıyor;⁶⁵

“Fizik öğretmenimiz, Çanakkele gazisi Remzi Bey'di. Bir gün derste kara tahtanın başına geçen Remzi Bey bir takım fizik kuralları yazdı ve dersini vermeye devam etti. Bir aralık, söylediklerinin yazmış olduğu kurallara aykırı olduğunu söyledim. Önce şaşırdı. Fakat benim baklı olduğumu anlayınca büyük bir sevinç içerisinde beni kutladı...”

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İzmir Milletvekili olarak görev yapan ve Türkiye'ye göç ettikten sonra Kıbrıslı genç öğrencilere kucak açan Hüseyin Sırrı Bey de Kurtuluş Savaşı'na bizzat katılmış ve büyük yararlıklar göstermiş şahsiyetlerden bir tanesidir.⁶⁶ Atatürk ve Kıbrıs konusunda düzenlenen bir toplantıda bir konuşma yapan Reşad Kazım da Kurtuluş Savaşı'na katılan Kıbrıslı Türklerle ilgili olarak şunları anlatır;⁶⁷

“...Bazı Kıbrıslı Türkler de Mustafa Kemal'in şablanmış ordusunda yer almışlar, düşmanla savaşmışlardır. Bunlar arasında pek fazla bildiğim yok. Yalnız, 1940'lara kadar ilkin Kayseri'nin Talas nahiye müdürlüğünde ve daha sonra Mersin'de bir başka nahiye müdürlüğünde bulunmuş olan merhum amcam Hüsnü Tonguç, Mustafa Kemal'in ordusuna katılmış ve çarpışmalarda birkaç yara almış Kıbrıslı Türklerden biridir ve 1938'de bu yara izlerini bize Mersin'de göstererek savaş anılarını anlatmıştı. Aslen Çamlıköylü olan amcam 15–16 yaşlarında Mersin'e gitmiş, daha sonra gönüllü olarak Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır.”

Bu dönemde özellikle Söz gazetesinin Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yardım faaliyetlerine aktif olarak katılması 21 Ağustos 1922 tarihinde Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürü Ahmet Ağaoğlu imzasıyla bu gazeteye bir teşekkür yazısı göndermesine sebep olur.⁶⁸ Bu dönemde, ayrıca Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı sürdürülmekte olan Kurtuluş Savaşı'na destek olmak gayesiyle Kıbrıs'ta “Anadolu'ya Yardım Kartpostalları” bastırılıp vatandaşlara satılmıştır. Öte yandan Anadolu'da devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla devam etmesi ve sevinçli haberlerin art arda Kıbrıs'a

⁶² Ali Nesim, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları”, *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara, 1994, s.48.

⁶³ Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, *Adsız Kitap*, K. K. T. C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yayınları 35, Lefkoşa, 1997, s.s.2–7. Ayrıca bkz. Fikret Demirağ, “Kıbrıslı Türk Şiirinde Artık Derin Sulara Yol Almanın Zamanı”, *Sombabar* (İki Aylık Şiir Dergisi), Mayıs-Haziran 1996, No.35, İstanbul, s.24.

⁶⁴ Mehmet Ali Gökdel, *a.g.e.*, s.17.

⁶⁵ Cemil Örgen, *a.g.e.*, s.56.

⁶⁶ Mustafa Haşım Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, Ankara, 1997, s.s.97–99.

⁶⁷ Reşad Kazım, “Kurtuluş Savaşı'nda Kıbrıslılar”, *Kıbrıs Bülteni*, Sayı 6, Cilt 4, Haziran 1981, İstanbul, s.6.

⁶⁸ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975, s.16. Oktay Öksüzöğlü, *a.g.e.*, s.s.35–37.

ulaşmasından sonra İngiliz İdaresi, Kıbrıs'la Türkiye arasında oluşan ve gittikçe güçlenen bağları sekteye uğratmak üzere bir dizi sert tedbirler alır ve bunları öncelikle 1921–1922 döneminde devreye sokarak okul kitaplarını sansürden geçirmeye başlar;⁶⁹

“İngiliz sömürge yönetimi Türkiye’den kitap gelmesini engelliyordu. Bir müddet sonra Kıbrıslı bir Türk İstanbul’a giderek külliyetli miktarda kitap aldı ve bunları adaya sokmayı başarınca kitaplar gizlice Türk öğretmenlerine dağıtıldı. Kıbrıs’taki Türk halkının Türkiye’de olup bitenleri günü gününe takip etmesi İngiliz idarecilerini, özellikle Maarif Müdürü Mr. Newham’ı çok telaşlandırmıştı. Bu nedenle hakim ve polislerde olduğu gibi okullarda Türkçe okutan öğretmenlerin büyük bir kısmı görevden alınırken, bir kısmı da adanın bir ucundaki Baf kasabasına sürgün edildi.”

Kıbrıs adasında Rumlar⁷⁰, Ermeniler, Museviler de bulunmasına ve bu topluluklar çocuklarına istedikleri kitapları rahatça ve serbestçe okutmalarına rağmen Türklere uygulanan bu yıldırma ve baskı politikası başta Kıbrıs Türk basını olmak üzere bütün toplumun tepkisini çeker. İngilizler, Türklerin çok gururlu, kişiliklerine düşkün ve bayrakları altında yaşamaya hayati önem veren bir millet olduklarını çok iyi bildiklerinden onların gururları ve milli hisleri ile oynar, tek tarafı kayırmalar ve bayrak çekme yasağı uygulayarak onları Türkiye’ye göçe zorlar.⁷¹ Ayrıca Türkiye’ye yönelik eğitim ve öğretim girişimleri de savsaklanır ve Maarif Yasası değiştirilerek Maarif Encümenliği oluşturulur ve böylece istenen sansür ve engelleme düşünceleri hayata geçirilir. Bunun sonucunda Kıbrıs Türk toplumu kitapsız ve okulsuz kalır.

Doğruyol gazetesinin 19 Ocak 1919 tarihli sayısında “Türkiye Sulhu ve Harp” başlıklı yazıda Ahmet Raşid, Enosis tehlikesi karşısında Kıbrıs Türklerinin duyduğu endişeyi şöyle dile getirir;⁷²

“...Biz Kıbrıs Türkleri mukadderatımızı Türkiye ile alakadar addetmekten hiç bir zaman fariğ olamayız. Acaba Kıbrıs’ın atisi ne olacak? ...Kıbrıs’ın Anadolu’ya yakınlığı hasebiyle Türkiye için ehemmiyeti aşikârdır. Anadolu’nun emniyet ve asayiş nokta-i nazarından Kıbrıs Türkiye’den katiiyen ayrılamaz... Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi hakkında Rumluk ve Yunanlılık âleminde ne büyük gayretler sarf edildiği nazarı dikkatten asla uzak tutulmamalıdır. Yerli Hıristiyanların sırf bir menfaat ve nümayiş maksadı ile ihdas ettikleri bu meseleye Yunanistan’ın resmen ehemmiyet atfetmesi ve onu terviç etmesi ne ticaret menfaatler mülahazası iledir, ne de yerli Rumların arzularını yerine getirmek içindir. Yunanlıların maksadı Osmanlı

⁶⁹ Reşat Akar, *a.g.e.*, s.40.

⁷⁰ Lozan Barış Anlaşması’na kadar en azından kâğıt üzerinde Kıbrıs adası Osmanlı toprağı olarak kabul edildiğinden İngiliz İdaresi adada yaşayanları İngilizleştirdikleri görüntüsünden kaçınmakta, adada yaşayanlara kendi öğretmenleri ve kendi ders kitaplarını seçme özgürlüğü vermektedir. Ancak bu düşünce Kıbrıslı Türkler için pek geçerli olmamaktadır. Bu nedenle, Yunan Eğitim Bakanlığı’na özel olarak görevlendirilen ve Kıbrıs’taki orta öğretim kadrolarına atanan Yunanlı öğretmenler Yunanistan Hükümeti’nin direktifleri doğrultusunda beyin yıkamaya ve Enosis propagandasını en yaygın şekilde hayata geçirme faaliyetlerine devam ederler. Hemen her okulda, ya okul içinde veya okul dışında asılmış Yunan bayrakları bulunmakta, öğretilen tek tarih konusu Yunan tarihi olmakta ve okutulan bütün kitaplarda sadece Yunan ulusunu yüceltecek okuma parçaları bulunmaktadır. Pierre Oberling, *The Road To Bellapais*, New York, 1982, s.16.

⁷¹ Ülkü Cengizer, “Ben Seninim, Ben Seninim”, *Kıbrıs Postası*, 100. Yıl Özel Sayısı, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Ankara Şubesi, 19 Mayıs 1981, s.31.

⁷² Derviş Manizade, *a.g.e.*, s.58.

ülkeleri hakkında besledikleri emellerin busulünü tehsil etmek ve sabillerimizin sağında, solunda daimi fesat menbaları izhar etmektir... Yunanistan'a ilhak vukuunda Kıbrıs Müslümanlarının firiftar olacakları feci akıbetleri de unutmamak lazımdır. Burada da mallar gasp edilecek, ırza tecavüzler, katliamlar en seri ve en feci surette ika edilecektir... İzmir ve civarını istila eden sefalet, perişanlık, her türlü eza, işkence, hicret ve bütün bunları kaplayan kanlı mezalim gözümüzün önünde duruyor. İşte bu bususlar dolayısıyla, Kıbrıs meselesinin ihmal edilmemesi ve hiç değilse İngiltere ile Türkiye arasında halli cibetine gidilmesine çalışılması gayetle elzemdir. Biz Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını icabet-i harbiyeden olarak telakki etmek ister ve Rumların her türlü galeyenlarına müsaadeli davranan Kıbrıs Hükümeti'nin bu vaziyeti ile cezireyi kendi mülkü zannederek Yunanistan'a bahşeyeyeceğine asla inanmak istemeyiz. Ve kanuni olarak Osmanlı topraklarından addederek Kıbrıs meselesini Osmanlı Devleti ile halletmek cibetini tercih edecektir.”

Anadolu'da Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla beraber Kıbrıs Türklerinin coşkusu ve sevinci de bir kat daha artar. Anadolu topraklarında Türk insanının kurtuluş mücadelesi devam ederken Yunan Ordusu'nda görev yapan EOKA tedhiş örgütünün şefi George Grivas, o günleri ve Anadolu'yu anılarında biraz da gıptayla anlatır;⁷³

“...1918 yılında müttefiklerin galibiyeti ortaya çıkınca, Yunanistan Küçük Asya'da (Anadolu'da) kendisine verilen toprakların güvenliği için savaşmak zorundaydı. Eğitime ara verip cepheye gitme isteklerim reddedildi. (Grivas o dönemde kendince School of Promising Ones/Ümit Verenlerin Okulu olarak isimlendirdiği Harp Okulu'nda öğrencidir.) Buna rağmen ertesi yıl seçilip cepheye aktif göreve gittim. Yunan Ordusu Anadolu topraklarında düzenli bir şekilde ilerliyordu. Benim Tümenim de İzmir civarındaki dağlarda Mustafa Kemal komutasındaki düzensiz birlikleri temizleme görevini almıştı. Gerilla savaşının tadını, imkân ve kabiliyetini ilk defa bu dağlık bölgede hissettim. Bir avuç düzensiz birliğin bizim topçu ateşimize rağmen koca bir Tümeni tam bir gün boyunca yerine çivilemesine de şaştım kaldım. Anadolu'da savaşın sonuna kadar görev yaptım ve muazzam savaşlardan sonra Bursa yoluyla geriye çekilmek zorunda kalıncaya kadar Ankara'ya da 60 kilometre kadar yaklaşmıştık... Savaşın mutsuz sonucuyla beraber ortaya ince zekası, azmi ve kararlılığıyla daba sonra Atatürk olarak isimlendirilen Türkiye'nin yeni lideri Mustafa Kemal ortaya çıktı.”

Söz gazetesinin Anadolu'ya yardım faaliyetlerine katılması üzerine Atatürk 21 Ağustos 1922 tarihinde bu gazeteye bir teşekkür yazısı gönderir;⁷⁴

⁷³ Megali İdea doğrultusunda Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla kurulan EOKA terör örgütünün lideri olan Yorgos Theodoros Grivas emekli bir Yunan Yarbaydır. Kıbrıs'ta işlediği cinayetler sonrasında Yunanistan Genelkurmayı tarafından Korgeneral rütbesiyle ödüllendirilen bu ordusuz General, Anadolu'nun Yunanlılarca işgal edildiği dönemde Yunan ordusunda teğmen olarak görev yapmış, gerilla savaşını bilen ateşli bir Yunan milliyetçisidir. “Cemelle cebennem birleşirse ve su ile ateş yan yana gelebilirse ancak o zaman Türklerle dost olabiliriz.” diyen ve bütün ömrünü Kıbrıs adasını kana bulamaya adayan Grivas hatıralarında Anadolu'da görev yaparken küçük Türk müfrezelerinin Yunan ikmal hatlarına verdiği büyük zararı görerek gerilla harbinin temellerini öğrenir. “Gerilla harbinin tadına ilk defa bu dağlık bölgede vardım ve burada bu harbin sağladığı olanakları tanımaya başladım. Yalnızca tüfeklerle donatılmış gayri nizami Türk grubunun mevzileri topçu ateşimiz altına alındığı halde, onların büyük bir kolaylıkla bölgeyi tam bir gün tuttuğunu görmek beni hayran bırakmıştı.” diyen Grivas, Yunanistan'ın yenilgisini zekâsı ve sebatkârlığına bağladığı Atatürk'e hasetle karışık bir hayranlık duyar. Charles Foley, *Gerilla Warfare*, Londra, 1964, s.248.

⁷⁴Derviş Manizade, a.g.e., s.16.

“Anadolu, her türlü mevani ve müşkülata göğüs gererek hayat ve istiklalini teminden ibaret olan gaye-i mukaddesine doğru azimkar ilerlerken dava-yı millisine karşı Türk ve İslam âleminin göstermekte olduğu teveccüh ve müzâberet-i samimanedan fevkalhad mütebassis bulunmaktadır. Bu yüksek alakanın husul ve idamesinde kıymetli bir amil olan neşriyat-ı vatanperveranemizden dolayı bilhassa arz-ı teşekkür eder ve mücabedat-ı meşkurenizde devamınız ricasıyla teyid-i ihtiram eylerim, efendim.”

Türk askerinin Anadolu’da düşmana karşı kazandığı zaferler art arda gelmeye başlayınca bu durum o günkü Kıbrıslı Türk aydınlarını da etkiler, sevinç gösterileri içerisinde davul zurnalarla gösteriler yapılır, halaylar çekilir ve Kıbrıslı Türkler “Paşam seni özledik. Bizi de kurtar.” diye dualar ederler.⁷⁵ Mustafa Kemal’in Türk milletini esaretten kurtarmasını Kıbrıslı şair Kaytaş-zade Mehmet Nazım Efendi⁷⁶ 25 Nisan 1921 tarihinde Doğruyol gazetesinde yayımlanan “*Neva-yı Zafer / Zafer Şarkısı*” adlı bir şiirinde duygularını ve sevincini şu dizelerle dile getirir;⁷⁷

*“Kemal’in sa’yi meşkür ola ya Rabb iki âlemde
Odur bu milleti tablis eden kayd-ı esaretden “*

Türkiye Cumhuriyeti Dönemi ve Kıbrıs’a Yansımaları

Anadolu’da Milli Mücadele’yi adım adım takip eden Kıbrıslı Türkler için Mustafa Kemal’in karargâh kurduğu Ankara Türklüğün de kalbi sayılmaktadır. Bunun sonucu olarak Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Ankara’nın Türkiye Cumhuriyeti’nin başşehri olması Kıbrıs Türkleri için de ayrı bir sevinç kaynağı olur. Türk Ordusunun 9 Eylül 1922’de İzmir’e girdiği ve düşmanı denize döktüğü Reuter Haber Ajansı’ndan öğrenilince bu haber matbaa sahipleri tarafından hemen telgraf halinde çoğaltılarak halka dağıtılır ve Kıbrıslı Türkler ilk defa korkusuzca Lefkoşa’da Atatürk Meydanı’nda toplanırlar. İki Türk temsilci vasıtasıyla İngiliz idarecilerden müsaade istenmesine rağmen bu isteğe olumlu veya olumsuz bir cevap verilmez. Yıllar boyu Rumların taşkınlıklarına göz yuman İngiliz İdaresi, herhangi bir olay olmamasına ve taşkınlık yapılmamasına rağmen Türklerin bu gibi hareketlerden kaçınmalarını daha sonraki günlerde yapılacak bir düzenlemeyle ve bir program dâhilinde kutlamalarını yapabileceklerini bildirir. Genç, yaşlı herkes sokağa dökülür, İngiliz’in baskısından bıkip usanan, fakirlikten kan ağlayan halkın tek umudu Atatürk’tür ve ona seslenerek onu Kıbrıs’a davet ederler. O dönemde lise öğrencisi olan Kıbrıs Türk toplumu lideri ve 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük o günleri şöyle anlatır;⁷⁸

“...İzmir’in kurtuluşundan sonra adaya gizlice Türk bayrağı ve Atatürk’ün resimlerini getirmeye başlamıştık. Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar resim ve bayrakları hiç bir yere asamadık. Ancak gizlice yürütülen bu faaliyetleri sömürge yönetimi öğrenmişti. İngiliz Valisi bugün hayatta olmayan bazı arkadaşlarımızı çağırır ve şu itirafta bulunmuştu; Atatürk savaş

⁷⁵ Reşat Akar, *a.g.e.*, s.10.

⁷⁶ Harid Fedai, *Kaytaş-zade Nazım Efendi Rubi-Mecrub - Şiirler*, İstanbul, 1993, s.XX-XXIX.

⁷⁷ Harid Fedai, *a.g.e.* s. XLII-XLIII.

⁷⁸ Reşat Akar, *a.g.e.*, s.10.

kazanıyor, Türkiye’de halk zafer sevinciyle coşuyor ve şenlikler düzenliyor. Buna bir diyeceğimiz yok. Fakat sizlere ne oluyor? Mustafa Kemal’in ne yüzünü gördünüz, ne de sesini duydunuz. Buna rağmen sokaklara dökülüp onun zaferini kutluyorsunuz. Hayret doğrusu. İngiliz Valisi bu şekilde konuşunca arkadaşlarımızdan beklenmedik ve çok kesin bir cevap aldı. Kıbrıs Türklerinin Türkiye’nin kopmaz bir parçası olduğunu ve İngiliz Yönetimi’nin Kıbrıs Türk halkının karakterini, Türklük duygularını ve anavatana bağlılığını değiştirmesinin mümkün olmadığını belirten arkadaşlarımız valinin moralini oldukça bozmuşlardı.”

Türkiye’de 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edildiği haberi Kıbrıs’a ulaştığında ada tam bir bayram havasına bürünür. Yer yerinden oynar. İngiliz İdaresi’nin baskılarına rağmen evler, okullar, kısaca her yer ilk defa bu kadar çok Türk bayraklarıyla ve Atatürk’ün resimleriyle donatılır;⁷⁹

“Türkiye’deki gelişmeleri günü gününe takip eden Kıbrıs Türkleri, Mustafa Kemal’in saltanata yer vermeyeceğini ve yeni tedbirler alacağını anlamışlardı. Nitekim Lefkoşa’da yayımlanan Söz gazetesi 20 Ekim 1923 tarihli sayısında, yani Cumhuriyetin ilanından dokuz gün önce, şöyle diyordu: ‘Türkiye’nin yüce evladı Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin bir ve müstakel yaşamaya kesinkes karar verdiğini bütün dünyaya ilan etti. Böylece Türk milleti hayat ve hürriyetinin müdafii ve muhafızının bilfiil kendisi olacağını hakiki mümessili vasıtasıyla bildirmiş bulunuyor. Bu Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı demektir.”

Millî Mücadele döneminde Anadolu’yu yakından takip eden ve Mustafa Kemal’i gönülden destekleyen Kıbrıslı Türkler daha sonraki süreçte de aynı doğrultuda hareket ederler;⁸⁰

“...Atatürk başa geldikten sonra Kıbrıs halkı da yavaş yavaş onu desteklemeye başlamıştı. Örneğin Kıbrıs’ta binlerce çocuğun Mustafa Kemal isminde olması Atatürk’e duyulan ilgiyi gösterir...”

Kıbrıs’ta 1917–1960 döneminde öğretmenlik yapan Hıfisiye Ziya Hacıbulgur ve kardeşleri Kadriye Hacıbulgur ile Melahat Hacıbulgur⁸¹ da Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edildiği günlerde yaşadıklarını şöyle anlatır;⁸²

“29 Ekim akşamı geç saatlerde evimizin kapısı çalınmış ve babamıza bir telgraf verilmişti. Telgrafta Atatürk’ün Cumhuriyeti ilan ettiği belirtiliyordu. Sevinçten sabaha kadar uyumadık ve ertesi gün okulda yapacaklarımızı planladık. 30 Ekim 1923’de okula gidince

⁷⁹ Reşat Akar, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul, 1981, s.15.

⁸⁰ Geçitkale 1914 doğumlu Hüseyin Bondigo Çobanoğlu’dan aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, *Kıbrıs’ta Yaşlıların Anıları*, Lefkoşa, 1990–1992. KTMA. 061.1951.

⁸¹ İstanbul’da Çamlıca Kız Lisesi’ni bitirdikten sonra 1927 yılında Kıbrıs’a çarşafsız olarak dönen Melahat Hulusi Hacıbulgur ve ablaları bu davranışlarıyla gerek öğrencilere gerekse öğretmenlere örnek teşkil ederler. Bununla beraber çarşaf ve peçe takma konusunda ısrarını sürdüren bazı öğrenci velileri mevcuttur ve bu durum neredeyse İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar seyrek de olsa devam eder. Örneğin 27 Temmuz 1935 tarihli Ses gazetesinde “Utaniyoruz Hanımlar” başlıklı bir yorum-haber yayımlanır. Buna göre Lefkoşa’da Panteon Gazinosu olarak bilinen eğlence merkezindeki sanat gösterilerini ve kabareleri duvarların üzerine oturarak ve çarşafın içinde seyreden Türk kadınlarının görüntüsünün pek de hoş olmadığı belirtilmekte ve “...Fikrimizce kadınlar milyonlarca ırkdaşları gibi çarşafı atarak kocaları ile veya kardeşleri ile eğlence yerlerine medeni bir tarzda gelmelidirler.” denilir.

⁸² Reşat Akar, “Atatürkçü Kıbrıs Türkleri”, *Kıbrıs Bülteni*, Sayı 6, Cilt 4, İstanbul, Mayıs-Haziran 1981, s.11-12.

öğrencilere her şeyi anlattık ve karatahtaya Atatürk'ün resmini çizerek onu iyi tanıdığımızı ve daima izinden yürümelerini istedik.

30 Ekim'den sonra da her sabah Atatürk'ün resmini tahtaya çizip şiirler okuyorduk. Derslere başlamazdan önce Atatürk resminin öğrenciler tarafından çizilmesi ve hep beraber “Yaşasın Gazi Kemal” sözünü söylemek prensibimiz olmuştu. “İngiliz yetkilileri yaptıklarımızı haber alınca sık sık okullara gelerek ders saatlerinde sınıflara baskın düzenlerlerdi. Atatürk'ün resmini gördükleri zaman ise biz sürgün tehditleriyle korkutmaya çalışırlardı. Ama biz bu tehditlerden yılmadık ve her gün gizlice Atatürk'ün resmini çizmeye, şiirler okumaya devam ettik.”

Genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin hayata geçirdiği yeni kazanımlar vakit kaybedilmeden Kıbrıs'ta da gönülden uygulanmaya başlanılır. Bunların arasında eğitim konusunda alınan yeni kararlar başta gelmektedir;⁸³

“...Cumhuriyetin kurulmasıyla Türkiye'deki sultaniler kaldırılmıştı. Bizim okulumuz da beynelmil akademik ismi olan lise adını aldı. 1924–1925 senesinde ise IV. eğitim yılını gördük ve sonra mezun olduk. O zaman Kıbrıs'taki öğretmenlerin %55–60 kadarı sarıklı hocalardan idi. Lise ve idadi mezunları bundan sonra çoğalarak Kıbrıs'ta eğitime hâkim oldular. 1929 senesinde yeni Türk alfabesi kabul edildi. Kabul edilir edilmez daha Türkiye'de Millet Mektepleri açılmazdan evvel Maarif İdaresi resmen yeni harflerle eğitime başlamadan evvel, öğretmenler her tarafta öğrencilere yeni harfleri öğretmeye başladılar... 1929'dan başlayarak hiçbir taziyek altında kalmadan yeni Türk alfabesi ile Kıbrıs'ta eğitim başlamış ve sürdürülmüştür... Bu dönemde öğretmenlerin Kıbrıs Türk kültürel ve sosyal hayatında çok değerli ve önemli işlevlerinden birisi de Atatürk devrimleriydi... Kıbrıs Türk halkı Atatürk ve Atatürkçülüğe hiçbir taziyek altında kalmadan, engel tanımadan öncülükle başlamışlardır. Halk ise bunu benimsemiş ve tamamıyla kıyafet devrimine de uymuşlardır...”

Lozan Konferansı sonrasında adaya gönderilen Konsolos Asaf Bey'in de girişimleriyle özellikle 1925 yılından itibaren millî bayramlar adada coşkuyla kutlanmaya gayret edilir ve cumhuriyetin kazanımlarıyla ilgili yeni bir heyecan dalgası bütün adayı sarar. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs ve 30 Ağustos dışında 9 Eylül İzmir'in Kurtuluş Günü de Kıbrıslı Türkler tarafından büyük bir sevinç, coşku ve gururla kutlanılan günler arasındadır. Aynı yıl içerisinde Kıbrıs'ta ilk defa kutlanan Cumhuriyet Bayramı Kıbrıslı Türklerin “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti, Yaşasın Kemal Paşa” nidaları ve coşkulu sevinçlerine sebep olur;⁸⁴

“...Cumhuriyet bayramlarında Bedia, Vedia ve Beria Hanımlarla birlikte Konsolos Asaf Bey'i kutlamaya giderdik. Hâkim Raif Bey (KKTTC Kurucu Cumburbaşkanı Rauf R. Denkteş'in babası), Remzi Bey (Söz gazetesi sahibi ve başyazarı), Süleyman Efendi ve daha pek çok ileri gelen Türkler de Konsolos Asaf Beyi ziyarete giderlerdi. O zaman Konsolosluk Ledra Palas'ın karşısında bir bahçenin içerisinde idi. Halk da Türk bayrağını görebilmek için Konsololuğa giderdi... Konsolos Asaf Bey, Atatürk devrimlerini yakından izleyen Kıbrıs Türkleriyle yakın ilişkiler içerisindeydi. Bundan dolayı da İngiliz'in ve İngiliz yanlılarının hedefi haline gelmişti... İngiliz öğretmenlerin tüm baskı ve tehditlerine rağmen 29 Ekim 1930 günü okulumuzu Türk bayrakları

⁸³ Gönendere 1906 doğumlu İsmail Savaş'tan aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, *Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları*, Lefkoşa, 1990–1992. KTMA. 061.1951.

⁸⁴ Aydın Akkurt, a.g.e., s.15.

ve çiçeklerle süslemiştik. Her şeyi göze almıştık. Okuldan atılma pahasına da olsa bu büyük bayramımızı kutlayacaktık. Diğer okullar da aynı şekilde süslenmişti. Okuldan ayrıldığımda Kardeş Ocağı binasının, Salim Aziz'in otelinin, Türk dükkânlarının ve evlerinin Türk bayraklarıyla süslendiğini görmüştüm..."

O dönemde İngiliz idaresinin bütün yasaklamalarına rağmen özellikle Konsolosluk tarafından gizlice temin edilen Türk bayraklarıyla bütün cadde ve sokaklar süslenir. Lefkoşa'daki Birlik Ocağı, Türkocağı, Türk Dar'üelhanı, Türk Esnaf Kulübü ve Türk Derneği ve spor kulüpleri başta olmak üzere bütün Türk kurum ve kuruluşları, ayrıca Kıbrıslı Türkler de evlerini ve dükkânlarını Atatürk resimleri ve Türk bayraklarıyla donatırlar.⁸⁵ Bu arada Konsolosluk tarafından verilen resepsiyona katılan yabancı misyon şeflerinin de Cumhuriyet bayramı ve Türk bayrağına saygı göstererek bayrak asmaları ayrı bir gurur kaynağı olur. Bütün bu olumlu girişimlere rağmen İngilizlerin Kıbrıslı Türkleri sindirmeye ve kısıtlamaya yönelik sistemli faaliyetlerine karşı koymaya çalışan Kıbrıslı Türkler de kendilerini yavaş yavaş göstermeye başlarlar;⁸⁶

"İngiliz idaresinin o dönemdeki faaliyetleri esasında klasik 'Böl ve Yönet' taktiğine uygun olarak devam etmekteydi... Ben 1922 Lefkoşa doğumluyum. Babam ticari faaliyetlerinin yanında Kıbrıs Türk cemaatinin Türklüğünü unutturulmaması için pek çok gayretlerde bulunmuştur. Orta ve lise tedrisat kitaplarının yanında babam ayrıca Türkiye'de intisar eden hemen bütün millî gazetelerin de Kıbrıs'ta baş dağıtıcısı konumundaydı. Gazetenin ulaşamadığı köylere bile bu gazetelerden meccanen göndererek Türklüklerini unutturmamaya çalışırdı. Bu Türk milliyetçiliği düşüncesini bizlere de aşılamıştı.

Ben Türk Erkek Lisesi'nde, kız kardeşim de Viktorya Kız Lisesi'nde okuyorduk. Buralarda Türklük faaliyetlerine fiilen katılıyorduk. İngiliz müstemleke siyaseti ise malum olduğu üzere 'parçala ve idare et' ve cemaatleri de milliyetçilik ruhundan uzaklaştırmak üzerine kurulduğundan adada din duygusu bile İngilizler tarafından istismar edilmeye başlandı. Benim lise orta sınıfına girdiğim 1934 yılına kadar okulun adı Türk Lisesi iken İngilizler bunu değiştirerek İslam Lisesi yaptılar. Talebeleri Cuma günleri camiye götürmeye başladılar. İngiliz muhibbi hocalardan vazaşlar dinletmeye başladılar. Böylece Türklüğümüzü ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Okul müdürlüğüne İstanbul'un işgali sırasında İngiliz donanmasında görevli olan ve İstanbul Ermenilerinden birisiyle evli olan Mr. Wood'u atarken, koğuşlarımızda da Scotland Yard'dan İngiliz müdürler gönderdiler.⁸⁷ Ayrıca İngilizleştirme politikası çerçevesinde işlerine yarayacak

⁸⁵ "...Cumhuriyet günü bütün mektepler, Türk dükkân ve evleri, en mütevazılarına varıncaya kadar bayraklar, çiçekler ve levhalarla süslenmişlerdi. Bilhassa Kardeş ocağı, Salim Aziz Otel, sevgili mebusumuz Necati Bey'in Sarayönü'ndeki ve Asmaaltı'ndaki otelleri, Birlik, Berber Tevfik ve Bakkal Şevket Efendilerin dükkânları, Mükerrrem Hanım'ın tiyatrosanesi, Vatan ve Memduh Asaf Eczaneleri, Behiye Hanım'ın konakları ve Osmanlı Kıraathanesi, Esnaf Kulübü, Tahtakale'de Kasap naim Efendi'nin hanesi bir gelin kadar ihtimamla tezyin edilmişlerdi. Süslenen bu yerler gece elektrik lambalarının nurları içinde daha başka bir güzellik ile ruhları kendilerine doğru çekiyorlardı. Hele Kardeş Ocağı'nın sinesine elektrikle yazılan 'Yaşa Gazi' levhası oradan geçen her Türk'ün ruhunda tatlı ürperişler uyandırmıyordu..." Şöğ 6 Kasım 1930.

⁸⁶ Arif Hocalar ile 10 Şubat 2001 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

⁸⁷ Mr. Wood'un müdürlüğü konusuyla ilgili olarak 1918 Mağusa doğumlu Suphi Benli de hatıralarında "...1936 yılına geldik. Lise sondayız artık. Eylül'de okul başladı. .. O sene İngiliz Müdür Mr. Wood ilan tahtasına bir yazı koydu. 'Burası İngiliz kolonisidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası değildir. Siz Türk

olanları çeşitli gezî ve burslara bağlı olarak İngiltere'ye gönderdiler. Okula Türk bayrağı çekilmesini yasakladılar. İngilizleştirmeye karşı tepkilerimiz ise ilk defa olarak koğuşlarda şekillenmeye başladı. Buradaki faaliyetlere katılanlar ise İngiliz müdürün seçtiği görevli öğrenciler tarafından belirlenir ve sicillerine 'perfect nationalist/sıkı milliyetçi' gibi bir mim konulurdu..."

Öte yandan dönemin Kıbrıs Türk gazeteleri de bu kapsamda Kıbrıslı Türkleri Harf devrimi konusunda aydınlatma gayreti içerisine girerler;⁸⁸

"...Azîz Gazî'nin necip milletinden aldığı intiba ve ilbamdan yarattığı mukaddes inkılap devam ediyor. Bu inkılap kısa zaman zarfında anavatanda tabaccüm haline gelen düşmanları kabır ve temdir ederek istiklal ve hürriyet meşalesiyle bütün Türk dünyasını tasvir eyledikten sonra zihniyeti körelten müessesatı yakmış yzkmış ve milletin üsaresini asırlarca emerek bir ıstaba kesilen saltanatı yerin dibine geçirmiştir..."

Kıbrıs'ta Harf Devrimi ile ilgili uygulamalar özellikle 1930 yılından itibaren geniş kapsamlı olarak başlarken gerek ortaöğretim okullarında gerekse Kıbrıslı Türkler arasında bu konuda bir tereddüt yaşanmaz. Harf Devrimi konusunda Kıbrıslı Türkler arasında en duyarlı kişilerden birisi de Necati Özkan olur ve daha Türkiye'de Harf Devrimi uygulamaları başlar başlamaz Kıbrıslı Türkleri Lefkoşa'da Selimiye Camii Meydanı'nda toplayarak Latin harfleri konusunda onları aydınlatır.⁸⁹ Lefkoşa'da Müftü Hürremzade Hakkı Efendi de 15 Ağustos 1928 tarihinde bir toplantı yaparak İngilizlerin baskılarına rağmen Latin harflerinin adada uygulanması gerektiği konusunda bir konuşma yapar. Gazeteler bir yandan yeni Türkçe harflere Kıbrıslı Türkleri alıştırmaya gayret gösterirken bir yandan da kendi teknolojik gelişimleriyle ilgili olarak yeni makineler ve yeni matbaa harfleri temin etmeye başlarlar. Bu dönem tıpkı Türkiye'de olduğu üzere gazetelerde ilginç başlıkların atıldığı bir dönem de olur.⁹⁰

değilsiniz sadece Müslümanınız.' diyen bir ilan. Bu yazı tamamen bizi kıskırtmaya yönelik bir şeydi. Eski öğretmenimiz Mithat Bey'in bizi yıllardır şartlandırma ya da daha yumuşak bir deyişle bilgilendirmesi yanında bir İngiliz müdürün ilan tahtasına böyle bir ilanla çıkması biz son sınıf öğrencilerini galeyana getirdi. Bir karşı çıkma havası kendiliğinden doğdu... Aynı günün akşamı sınıfta toplandık. Hemen tüm arkadaşlarımız bu toplantıya katıldı. Ben kürsüde otuyordum ve toplantıya başkanlık ettim. Orada ne yapacağımıza karar verdik. Bu İngiliz müdürün gayri millî olan hareketine, Türk düşmanlığı bu hareketine nasıl karşı çıkacağız, biz Müslüman'ız evet ama önce Türk'üz ve Müslüman'ız ve bu İngiliz müdürün tebligatını kabul etmiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin bayramını biz Kıbrıs Türk'ü olarak kutlayacağız dedik ve şu kararı aldık; Bütün talebeleri, yani 5. sınıfın öğrencilerini okuldan çıkaracağız. Nümayiş yaparak, bayram yaparak Millet bahçesi'ne kadar yürüyeceğiz ve bayramımızı yapacağız. Bu kararı ertesi gün aynen uyguladık..." diyerek anlatır. Erol Atabek, "İçimizden Biri; Suphi Benli", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, Temmuz 1997, Cilt 10, No.4, Ankara, s.s.26-27.

⁸⁸ "Yeni Harfleri Benimsemek Vazifemizdir." başlığıyla verilen bu haberin yanında ayrıca gazete Dolmabahçe Sarayı'nda dil konusunda yapılan toplantılara da yer vermekte ve Başbakan İsmet İnönü'nün 'Dil Heyeti'nin uzun boylu mesaisinden sonra vücuda gelen alfabe artık bizim kendi malımızdır. Nasıl Alman alfabesi, Fransız alfabesi deniliyorsa buna da Türk alfabesi denilecektir...' açıklamasına da yer verir. Söz, 13 Eylül 1928.

⁸⁹ Ergin M. Birinci, *a.g.e.*, s.228.

⁹⁰ Yeni harflerin kendilerine Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından gönderilmesi üzerine örneğin Söz gazetesi sahibi ve başyazarı M. Remzi Özkan, 25 Ocak 1929 tarihinde Söz gazetesi Osmanlıca antetli bir kağıtla Başvekalete "Lütfen göndermiş olduğunuz bir sandık içerisinde 87 kiloluk yeni harfleri aldım. Katlandığınız külfet ve meşakkate teşekkür ederim. Yalnız harfler tertip edilirken başlık için büyük puntoluk harf konulmamıştır. Fırsat bulup da bu nevi harflerden bir miktar gönderirseniz bizi daha ziyade

Türkiye'deki Millet Mektepleri örneğine uygun olarak Kıbrıs'ta da Kıbrıslı Türkler için Gece Mektepleri devreye girer ve okuma yazma bilmeyen insanlarla yeni alfabeyi öğrenmek isteyenlere burada eğitim verilmek suretiyle yetiştirilmeleri sağlanır;⁹¹

"...1928 senesinde Başmüfettiş İbrahim hakkeı Bey, İngiliz'den gizli olarak bana ve bazı öğretmenlere emir vererek hemen Latin harfleri ile öğretim yapmamızı istedi. İngiliz idaresinde Atatürk devrimlerine geçişimize çok sevindik. Ertesi sene böyle bir emir hemen uygulandı. Akşam okulları açıldı. Yaşlı ninelere kadar çoğu insan yeni harflerle okuma yazmaya başladı. Öğretmenler bu işi canı gönülden yaptılar... Atatürk devrimlerinin uygulamasında öğretmenlerimizin rolü büyüktür. Çarşaf, sarık atıldı. Fes kalmadı. Dizlik yerini pantolona verdi. Kıbrıs Türk'ü öğretmenlerinin gayretiyle daima ileriye atıldı. Rumlardan geri kalmamaya çaba sarf etti..."

Bu arada o dönemde Kıbrıs'ta faaliyette bulunan Kıbrıs Türk Muallimin Cemiyeti de özellikle 1928–1929 döneminde yapılan bütün eğitim konulu toplantı ve görüşmelerde Harf devrimi ile ilgili görüşlerini de ortaya koyar ve Kıbrıslı Türkleri de bu yönde teşvik eder. Öte yandan Şapka Kanunu ile beraber özellikle öğretmenler vasıtasıyla Kıbrıs Türk toplumuna yapılan öncülük faaliyetleri tıpkı Türkiye'de olduğu üzere küçük bir grup tarafından engellenmeye çalışılsa da bunların bir etkisi söz konusu olmaz.⁹² Öte yandan adadaki İngiliz idaresi başta öğretmenler ve devlet dairelerinde çalışan Kıbrıslı Türklerin şapka giymelerine doğrudan engel olmamakla beraber dolaylı yollarla bunları engelleme yönünde bir çaba sarf eder.⁹³ Kıyafet Devrimi konusundaki uygulamalara öncelikle devlet hizmetinde bulunan Kıbrıslı Türkler öncülük ederken daha sonra bu bütün topluma da yansır ve ilginçtir ki şapka giymek yerine hala fes giymeyi tercih edenlerle ilgili olarak bunun bir ceza olup olmadığı yönünde kuşkular bile ortaya çıkmaya başlar;⁹⁴

"...3 Haziran'dan itibaren Kıbrıs polis efradı umumiyetle şapka giymişlerdir. Yalnız hapishane gardiyanları bundan istisna edilmiş ve feslerle bırakılmışlardır. Bu istisnai muamelenin sırrını ve hikmetini anlayamadık. Hapishane gardiyanları denebilir ki öteki zaptiyelerden daha fazla güneşte durmak ve beklemek mecburiyetindedir ve bu bakımdan şapkaya onlardan daha ziyade muhtaçtırlar. Eğer bu müstesna muamele gardiyanlar için bir ceza mahiyetinde değilse bunların da püsküllü fes ve yakıcı güneşten kurtarılmalarını muhterem başkumandanın himmetinden bekleriz..."

minnettar etmiş olursunuz. Hürmet ve minnettarlığımızı arz eder ve muvaffakiyetinizi temenni eylerim efendim." şeklinde bir de mektup gönderir. BCA.030.10.85.561.17 ve BCA. 030.10.83.548.2.

⁹¹ Hüseyin Özdemir, *Kıbrıs'ta 60 Yıl*, Volkan yay., İzmir, Şubat 1997, s.7.

⁹² Kıbrıs'ın özellikle Türk Mukavemet Teşkilatı mücadelesinin devam ettiği süreçten unutulmaz simalarından Hatice Tahsin de bu dönemle ilgili olarak anılarında "...1928'de Atatürk şapka giydiği gün büyük babam şapka giyip eve geldi. Büyük annem 'Efendi, efendi bizim nikâhımız ne olacak?' dedi. Büyük babam 'Merak etme Mustafa Kemal ikinci peygamberimizdir. Onun yaptığını yapacağız.' dedi ve büyük annemi alnından öperek 'İşte nikâhımız tazelendi.' dedi. Okulda da ilk şapkayı ben ve kız kardeşim giydik..." der. Aydın Akkurt, *Kod Adı; Lale, Mücabide Hatice Tahsin'in Anıları ve Yaşamı*, Akdeniz Haber Ajansı yay., Kasım 2000, Lefkoşa, s.14.

⁹³ Gönendere 1906 doğumlu İsmail Savalaş'tan aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, *Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları*, Lefkoşa, 1990–1992. KTMA. 061.1951.

⁹⁴ Söz, 15 Haziran 1935.

Öte yandan 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V. George'un emriyle Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelir.⁹⁵ Sir Malcolm Stevenson'un 1 Mayıs 1925'te Kıbrıs'ın ilk İngiliz Valisi olmasının ardından Türk toplumuna da verilmesi gereken elektrik, su, yol, posta, belediye hizmetleri gibi hizmetler, eğitimle ilgili devlet hizmetleri Rumlara ağırlıklı olarak verilmeye ve Türkler üzerindeki baskı ağırlaştırılmaya başlanır.⁹⁶ Bu bağlamda Kıbrıslı Türkler de adada bu şartlar altında yaşamaktansa göç etmeyi tercih ederler ve Larnaka'da 1925 yılında açılan Türkiye Cumhuriyeti konsolosluğuna müracaat ederek adadan ayrılmanın yollarını aramaya başlarlar. Ancak bu tarihten önce de adadan ayrılarak Türkiye'ye geçmek isteyenler olur ve bunlarla ilgili olarak 'Anadolu'ya gidecek muhacirlerin Türk vatandaşlığını kabul etmelerinin gerektiği Sıhhiye Dairesi tarafından 'ilan olunur. Kıbrıslı Türklerin özellikle İngiliz idaresinin baskıları sonucunda Türkiye'ye göçleri 1931 tarihli Rum isyanı sonrasında da devam eder;⁹⁷

"Lozan Anlaşması sonrasında Türkiye'yi temsilen Asaf Bey diye bir adam geldi adaya. İsteyenler Türkiye'ye göç edebilirler ve Türkiye vatandaşları olabilir diye söyledi Kıbrıslılara. Elinde bir de 'Murur Tezkeresi' vardı. Bu müsaade kâğıdını aldın mı sen hemen Türk vatandaşlığına kabul edildin demekti. Dedemin aslı Çanakkalelidir aslında. Osmanlı ordusunda Osmanlı çavuşuymuş vaktinde. Limni muhasarası sonrasında da herhalde III. Selim zamanıydı Kıbrıs'a gelmiş ve burada kalmış.

Babam Eyüp Mulla Bayram 1931 yılındaki Rum isyan hareketinden sonra 1935'te Alilira ve Arap asıllı Celal Mavru isimli arkadaşlarıyla beraber gavrugarar ettiler ve bir İtalyan gemisiyle Antalya'ya geldiler. Herhalde geldiklerinde Eylül ayı mı bi şeydi. O zamanlar göçenler genellikle Antalya'ya, Alanya, Mersin, Anamur ve Silifke'ye göç ederlerdi. Bu üç arkadaş Antalya'ya gelirken her biri bir sandık olmak üzere toplam üç sandık incik boncuk getirdiler. İnanır mısın üç ay demedi hepsini satıp bitirdiler. Sonra biri dedi ben İstanbul'a gideceğim. Biri dedi ben Ankara'ya gideceğim. Rahmetli babam da ben burada Antalya'da kalacağım dedi ve bakkal dükkânı vardı. İncik boncuk satmaya devam etti orada ta 1941 yılına kadar.

Beni de okula yazdıracaktı amma okul müdürü diplomada İngiliz mühürünü görünce kabul etmedi. Sana bi iyilik yapayım gel sen ortaokulu tekrar oku dedi. Bunun üzerine babam da beni Girtili Halil Usta vardı mübadilde gelmiş. Onun yanına verdi marangozluk öğreneyim diye."

Özellikle adayı Yunanistan'a ilhak amacıyla Rumların çıkarttıkları 1931 Rum İsyanı⁹⁸ sonrasında İngilizlerin Türklere ve Rumlara sansür uygulaması, ardından okullara Türk bayrağı çekilmesini yasaklaması ve İstiklal Marşı okunmasına yasak getirmesi de Kıbrıslı Türkler tarafından farklı çözüm yolları bulunmak suretiyle

⁹⁵ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, İstanbul, 1984, s.113. Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1975, s.7.

⁹⁶ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, İstanbul, 1984, s.169.

⁹⁷ 1915 Kıbrıs doğumlu merhum Ekrem Taşel ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

⁹⁸ Bu konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından gönderilen 29 Şubat 1931 tarihli yazıda Atina'da senede bir sefer yayımlanmakta olan Mağas Engiglopedikos Kazamias isimli takvimin 24. sayfasında "müneccim gibi" daha sonra olacak olaylarla ilgili bilgi verildiği, bu olayların daha önceden planlandığı ve İstanbul'daki Rum Ortodoks ruhani reisliğinin de parmağı olduğu belirtilir. BCA.030.10.109.727.4.

çözülür.⁹⁹ Bununla beraber okullarda “Ankara’nın taşına bak.”, “Annem beni yetiştirdi.”, “İzmir’in yollarına bomba koydular”¹⁰⁰ gibi şürler ve marşların söylenmesi ise neredeyse imkânsız hale gelir.¹⁰¹

Kıbrıslı Türklerin Anadolu’da uygulamaya başlayan reformlar yanında bu arada gazetelere yansıyan bir başka haber ise “*Din İnkulâbı*” üzerinedir;¹⁰²

“Büyük Türk Müşidi Gazî Hazretleri’nin baş döndürücü bir süratle yarattığı inkılâplar sırasına dâhil olan ve azamet ve şumulünde ve derinlik ve hakikiliğinde şüphe caiz olmayan din inkılâbını bir lisan-ı şükrânla kayd etmekten daha büyük bir zevk ve saadet tabayyül etmiyoruz... Asırlarca süren uzun bir esaret-i fikriye ve rubiye içinde bunalan Türk kavm-i necibi Büyük Müşidi’nin hidayeti ile öz dilinde kendi tanrısını da bulmuş ve rubunda düğümlenen karanlıkları dağıtmıştır... Çok uzun tafsilata ne hacet! Halkı dinden soğutan ve uzaklaştıran dinin vicdanları tatmin kuvvetini kaybetmesi, din bezirgânlarının dini çizirinden çıkarmalarıdır ve halkın cazibeden mahrumiyeti ve dincilere nefreti onu tabiatıyla dinden soğutmuştur. Bu bakayık bilinince Gazî’nin yaptığı büyük inkılâbın mahiyet ve şumulü daha iyi anlaşılır. Şimdi Türk milleti hakiki İslamiyet hududuna dâhil olmuştur...”

Soyadı Kanunu da Kıbrıslı Türkler tarafından derhal benimsenen uygulamalar arasındadır. Konuyla ilgili olarak gazetelere bazı önde gelen Kıbrıslı Türklerin yeni soyadlarıyla ilgili haberler de yansır. Örneğin Mısırlı zade Mehmet Necatî’nin Özkan, Lefkoşa Belediye Meclisi üyesi Nemci Bey’in Avkiran, Ayakebir köyü öğretmenlerinden Muhsin kemal Bey’in Ulukan, Lefkoşa’da ticaretle uğraşan Hasan Ziya Bey’in Önen, Söz gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Bey’in Okan, yine Lefkoşalı ticaret erbabından Hasan Fahri Bey’in Uzman, Mağusa’dan Mehmet İbrahim’in Erman, öğretmen Durmuş Kamran’ın Yılmaz, Mehmet Âdem Bey’in Bozok, Lefkoşalı kunduracı M. İsmail Bey’in Ünal soyadını aldığıyla ilgili haberler gazetelere yansır.¹⁰³ Gazeteye verilen bir ilanda ise “*Sayman’ı soyadı olarak aldığımı ve aynı zamanda bu büyük inkılâbı vesile ederek nikâhlımın adı olan Arapça Enver’in de bugünden sonra Türkçe mukabili olan Işık’a çevrildiğini bildirir ve Söz’de ilanımı özlerken sonsuz saygılarımı*

⁹⁹ Örneğin öğretmenler tarafından “terhis Notları” adı verilen ders notları çıkartılmak suretiyle öğrencilerin Anadolu’daki eğitime uygun ve aynı paralelde yetiştirilmeleri sağlanır. Ayrıca 1934 yılından itibaren ilköğretim okullarında eğitim 5 yıldan 6 yıla çıkartılarak öğrencilerin eksiklikleri bu şekilde giderilmeye çalışılır.

¹⁰⁰ Hüsnü Feridun, *Eğitimle Bir Ömür*, Boğaziçi yay., İstanbul, s.4.

¹⁰¹ BCA. Hariciye Vekâleti I. Daire umum Müdürlüğü’nün Kıbrıs isyanı hakkında Yüksek Başvekâlet gönderdiği 17 Aralık 1931 tarihli yazı.

¹⁰² 11 Nisan 1931–29 Ağustos 1934 döneminde Kıbrıs’ta Masum Millet gazetesini çıkartan ve başyazarı olan Cingizzade Con Rifat, Türkiye’de 1932 yılında gördüklerini de “... Türkiye’de maarif teşkilatı tam bir babanın evladını himaye usulü esasatına göre tatbik edilmektedir. Hükümet vatanın çocuklarını okutuyor, yediyor, giydiliyor, ikmal-i tahsilden sonra da gençlerin mukadderatını sokakların merhametine ve kendi iradelerine terk etmiyor; iş veriyor, efendi yapıyor, hem kendisi yaşıyor hem de çocuklarını yaşatıyor. Bu türlü pederane ve himayekâr usul tahtında maarife hala o eski hizmetinden hiçbir şey kaybettirmemiştir...” diyerek ifade eder ve aynı durumun Kıbrıs’ta da yaşanılmasını ister. 16 Şubat 1932 tarihli Masum Millet gazetesinden aktaran Harid Fedai, *Kıbrıs’ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı yay., İstanbul, 1986, s.s.99,211.

¹⁰³ *Söz*, 11, 25 Ocak 1935 ve 22 Şubat 1935.

sunarım.” denilerek Orhan Sayman isimli Kıbrıslı Türk’e ait soyadı ve isim değişikliği duyurulur.¹⁰⁴

Türkiye’deki gelişmeler özellikle Kıbrıs’taki eğitim hayatına ve sosyal hayata da yansır. Örneğin Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi’nin 1923 sonrasındaki programında “...Türkiye’de gerçekleştirilen reformlara ayak uydurabilmek amacıyla orada öğretilen halıcılık, tel üstüne ince hesap işi, Antep işi, resim, müzik, piyano, solfej dersleri ve teknik veya el becerisi gerektiren diğer el sanatları, ayrıca beden eğitimi, ritmik danslar, jimnastik, basketbol, tenis, izcilik, tiyatro da”¹⁰⁵ öğretilmeye başlanır. Hatice Necati, Suat Seit, Nazlı Hanım, Melahat Hulusi Hacıbulgur, Mesadet Derviş ve Nefer Rüstem gibi öğretmenler Kıbrıs Türk toplumu için de adeta medeniyet ve modern hayat bağlamında birer meşale olurlar. O güne kadar okula ve eğitime yönlendirilmeyen ve eğitime harcanacak paranın çeyiz için harcanması gerektiğini düşünen, kız çocuklarını büyümesiyle beraber evlendirmeyi planlayan ve ev hanımı yaftası biçilen Türk insanı da böylece bu öğretmenler ve eğitimciler sayesinde hayatlarında aydınlık ve yeni bir sayfa açarlar. Bu uygulamayla yıllarca kapalı duvarlar arasında sıkışıp kalmış olan kadınların sosyal hayata daha fazla ve aktif olarak katılmaları da sağlanmış olur. Söz konusu okul özellikle kız öğrencilere yönelik girişimleriyle Kıbrıs Türk toplumunun nabzını yakından takip eder ve onları sosyal hayatın içerisine yavaş yavaş çekmeye başlar. Örneğin cumhuriyet dönemiyle birlikte modern kılık-kıyafet içerisine giren öğrenciler kendileri dışında ailelerini de bu yönde ve olumlu bir şekilde etkilemeye başlarlar.

Anavatan Türkiye ile irtibatı hiç kesmeyen Kıbrıslı Türkler adına Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi A. Said ve Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi azası ve sabık Kavanin azası M. Necati Özkan tarafından Başbakan İsmet İnönü’ye bu bağlamda 26 Nisan 1937 tarihinde bir rapor gönderilir;¹⁰⁶

“1- Kıbrıs’ta İngiltere hükümetinin idaresinde bulunuyoruz. Bu vaziyet tabtında idareten İngiltere hükümetine tabi olmamız zaruridir. Şüphedilemez ki bizim için bu yolda bu vaziyet ihdas eden ve bundan mesul olan biz değiliz. Çektiğimiz şey eski hilafet idaresindeki seyyiatın cezasıdır. O vaktin hükümeti kendi selameti için bizi kurban vermiş ve bizi başka ellere teslim eylemiştir. Bununla beraber cezirede kısılp kalan Türkler, kendi Türklük seciyelerini bozmamışlar, kanlarına ecnebi kanı karıştırmamışlardır. Bunun içindir ki anavatan muhabbetini unutmadık ve unutmayacağız. Zaten Anadolu’nun kucağındayız ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cibetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idari vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde ve cemi zmanda hissiyat ve maneviyatımızın, milli hayat ve varlığımızın evvela membaı, seniyen kablesi Türkiye’dir. Binaenaleyh idari hususta İngiltere hükümetine müracaat ediyor isek de buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlısımız yoktur kanaatindeyiz. İşte bu lüzum ve

¹⁰⁴ Söz, 26 Mart 1935.

¹⁰⁵ Özellikle Müdire Vekili Nazlı Hanım’ın 1924–1925 ve Müdire Suat Seit Hanım’ın 1925–1931 döneminde “Viktorya Okulu’nda Atatürk ilkeleri çok ciddice ve titizlikle okutulup uygulanır. Ayrıca Kıyafet Devrimi’ne paralel olarak bu okulda da uygulamaya geçilir.” Servet Sami Dedeçay, *Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıslı Türk Kadınının Hakları (1902-1985)*, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi yay., Mağusa, 1985, s.7.

¹⁰⁶ BCA.030.10.130.28.19.

kanaat eseri olmak üzere buzuru devletlerine bir arizye takdimine cesaretyab oluyor ve sair mühim meselelerimizle birlikte bu arizya münderatının da Kıbrıs Türk cemaatinin dilekleri olmak hasebiyle mühim addedilmesi ricasında bulunuyoruz.

2- Bu cezirede yeniden nefes alıp yeniden hayata gelmemiz için istediğimiz şey, umumi bir tabir ile milli hissiyatımıza hükümet tarafından hürmet edilip rencide edilmemesi ve bu cezirede hayat ve mevcudiyetimizi haleldar eden ve teblikeye düşüren şeylerin tashibi ile cezirede Türk cemaatinin, Rum cemaatine nispeten daha ağır ve farklı muamelelere tabi tutulmamalarıdır. Bu noktayı berveçbi ati tafsil ediyoruz:

A) 1 Mayıs 1931 tarihinde içtima eden umumi milli kongrenin müftülük makamı hakkında ittifak-ı ara ile verdiği kararın hükümetçe tanınması ve binaenaleyh kongrenin intihap eylediği Hoca Said'in müftü olarak kabul edilmesi ve maaşının Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye sandığından verilmesi.

B) Müftünün riyaseti altında azaları serbest kimselerden olmak üzere cezirede dokuz azadan müteşekkül bir cemaat-i İslamiye teşkiline müsaade edilmesi ve o gibi bir teşkilin hükümetçe tanınması.

C) İlk mekteplerden lağvedilenlerin yeniden açılmaları ve muallimlerinin tekrar tayini ile beraber bundan evvel olduğu gibi ilk mekteplerde Türkiye ilk mektep programının takip edilmesi ve kitapların Türkiye'den getirilmesi ve binaenaleyh şifahi tedrisat usulünün ortadan kaldırılması.

D) Türk lisesinin başına evvelki gibi daima Türkiye'den bir Türk müdür getirilmesi ve bununla beraber lise heyet-i idaresinin evvelki gibi intihap ile taayyün eden kimseler tarafından teşkil edilmesi ve programının da Türkiye lise programlarını ihtiva etmesi, yani lise mezunlarının Türkiye darülfünunlarına kabul edilecekleri tarzda bir program takip edilmesi.

E) 1 Mayıs 1931 kongresinin kararı mucibince teşekkül edecek ve balada (B) fıkrasında gösterilen cemaat-i İslamiye azasının seneden seneye tensip edeceği altı aza tarafından Kıbrıs evkaf-ı İslamiye bütçesinin senede bir defa tetkik ve tasdik edilmesi.

F) Bugün mevcut şeri mahkemelerde meriyülicra olacak ve muhit ile ihtiyaclarımıza tetabik edecek ahkâmın yeniden tedvin edilmesi ve bu yolda bir kanun-u medeni tanzim olunması.

G) Ecnebi bir idarede kabir ve mutaassıp bir ekseriyet içinde ekalliyette kalan bir cemaatin canlı bir balde devam eylemeleri iktisaden kuvvetli bulunmaya vabeste olduğundan burada iktisadi sabada ve sai miyasta muavenette bulunulması ve binaenaleyh Türkiye İş Bankası'nın burada Lefkoşa'da bir şube açmasına himmet ve delalet edilmesi ve başta İş Bankası olmak üzere burada ticari faaliyetlere gergi verilmesi ve bu suretle Kıbrıs'ın Türkiye ile olan ticari muamelatının azami nispette inkişaf ettirilmesi.

3- Vakıa bunlardan başka daha meselelerimiz ve daha davalarımız vardır. Fakat en mühim ve en hayati meseleleri arz ettik. Mütebakiji şimdilik geri tutuyoruz. Esasen arz eylediğimiz meseleler, ceziredeki Türk varlığının temel taşlarıdır. Bilbassa kongrede intihap edilen müftü ile birlikte bir cemaat-i İslamiye teşkili yapılacak olursa cezire Türkleri için yeni bir hayat devresi açılmış addedilecektir.

4- Görülüyor ki büyük ve mühim işlerinize ilaveten daha bazı işler çıkararak sizi rahatsız ediyoruz. Mamefih buralarda kimsesiz kaldığımız ve bununla beraber bir taraftan

bükümetin, diğer taraftan Rumların taziyeleri arasında kasılp kaldığımız nazarı itibara alınacak olursa mazur görüleceğimizi ümit eder ve bu suretle müteselli oluyoruz. Herhalde cihan durduka durmasını, azamet ve ikbalin en yüksek derecelerine kadar çıkmasını samim kalbimizden arzu ve dua eylediğimiz Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sırası geldiğe mazhar-ı lütuf ve inayetleri olmamız ve her nasılsa anavatandan ayrılmış ve ecnebi ellere düşmüş olan şu bir avuç Türk evladının da unutulmamasını ister ve bekleriz.”

Bununla beraber adada bazı kesimler tarafından ufak çaplı olmakla birlikte Türkiye'deki reformlara karşı bir direnç ortaya çıkmaya başlar;¹⁰⁷

“...Kıbrıs'ta Evkaf teşkilatı son zamanlarda büsbütün kudurdu ve yalnız burada bulunan Türkleri değil bin zabmet ve çok yüksek fedakârlıkla yaşattığımız ve yaşattığımız büyük inkılâba zarar verebilecek işlere girişti.

1) Bir takım hocalar buldu ve bunları vaiz diye tayin etti ve her tarafa saldırdı.

2) İmam ve hatip yetiştirmek vesilesiyle bir medrese açtı. Diğer kazâ merkezlerinde bunun birer şubesi olmak üzere daha birkaç medrese açacağı zannolunuyor.

3) Şimdiye kadar Arap harfleriyle neşrettiği Hakikat gazetesini gündelik çıkartmak ve dağıtmak niyetindedir.

Kıbrıs halk tabakası temizdir. Bunların milli akidesi bugün sarsılmaz fakat muzur telkinatla yarın bozulabilir. Mevcut muallimlerimiz sağlam birer unsurdur. Fakat hükümet yeni bir kanun hazırlıyor. İngilizceyi arttıracak ve tetricen millî duygu ve terbiyemizi bozacaktır.

Açılan medreseye talebe bulamadılar. Ayda 15 şilin vermek suretiyle şimdilik 3 kişi buldular. Bütün bu tertibat ve teşkilat sabık Kıbrıs Valisi Storrs'un şeytanetkerane birer eseridir. Şimdi yeni bir vali geldi. Makul düşünür bir zata benzıyor. Buna meram anlatabileceğimizi zannediyoruz. Fakat bir şey temin edemeyerek bu medrese teşkilatına mukabil vaziyet almak ve neşriyatımızı teksir etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için de Söz'ü gündelik neşretmek ve millî cereyanları idare ve sevk etmek lazımdır. Bu işi başarmak için yeniden bana kâfi miktarda harf göndermenizi rica edeceğim. Söz hacminde 4 sayfalık bir gazete için lüzumu kadar harf gönderilmesini emir buyurmanızı rica ederim. Gazetemizin sene nihayeti Ağustos sonudur. Biz o güne kadar gazeteyi haftalık olarak devam ettireceğiz. Çünkü abonelerimizden içinde bulunduğumuz sene için para aldık.

Türk Tarihi ve Türk Dili Cemiyeti'nin vakit vakit verecekleri kararları ve buna dair yapacakları neşriyatı biz de görmek ve takip etmek ihtiyacında bulunuyoruz. Bunun için de tavassutunuzu rica edeceğiz. Siz çok koşuyorsunuz. Bu vaziyet altında size yetişemeyiz fakat izinizi takip ederek sesinizi duyar ve bundan kuvvet alarak kendimizi kayıp etmeyiz...”

Menemen'de yaşanan Kubilay Hadisesi de Kıbrıslı Türklerin yakından takip ettiği konular arasındadır ve Ahmet Raşit Bey'in yazısında olduğu üzere çok büyük tepki görür;¹⁰⁸

¹⁰⁷ Mehmet Remzi Özkan'ın yeni harflerle ilgili isteğine yönelik olarak da derhal İstanbul'la irtibata geçilir ve iki sandık harf satın alınarak Kıbrıs'a gönderilir. Söz gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Özkan tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen 12 Ocak 1933 tarihli mektup. BCA.030.10.83.548.2.

¹⁰⁸ Söz, 8 Kanunisani 1931.

“...Türk vatanını bulandırmak ve Türk’ü girdiği medeniyet ve teceddüt yolundan çevirerek kurunu vüstayaya götürmek ve bu tarikle hükümlerlik etmek isteyen hain ve sefil emeller genç cumhuriyetin çelik yumruğu ile bir kere daha dağılmıştır. Vakit vakit küll altında kalmış bir ateş gibi parlamak istidadi gösteren irtica üçüncü defa olarak söndürülüyor. Ne yazık ki bu arada vatan için birer kıymetli uzuv olan gençler kör cebalet uğrunda heba olup gidiyor. İrticanın yapıp yapacağı en nihayet bu olabilir. Yoksa büyük inkılâbın kurduğu umdeleri hiçbir kuvvetin yıkamak ihtimali yoktur. Bu yolda yapılacak her tecrübe ve teşebbüs cumhuriyetin azimli ve imanlı yumruğunu şimdiye kadar olduğu gibi her zaman karşısında bulacaktır. Yalnız bu hareketlerin ifade ettiği derin manayı nazardan kaçırmamak gerekir. İrticanın bütün fenalıklarıyla beraber faziletleri de yok değildir. Bu surette teceddüt ve inkılâp fikirleri daha iyi kökleşecek, cumhuriyet böylelikle daha kalbe, rublara işleyecektir...”

Öte yandan Türkiye’de 1934 yılından itibaren kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmekle beraber Kıbrıs Türk toplumunda kadınların bu hakkı kazanabilmeleri ancak 16 Ağustos 1960 tarihinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında üçlü garantörlük anlaşmaları üzerine kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile birlikte gerçekleştirilir. Esasında Kıbrıslı Türk kadınların o güne kadar seçme ve seçilmeleriyle ilgili çok fazla bir hareket serbestisi de bulunmamaktadır. Bununla birlikte Kıbrıs’ta kadın hakları da zaman zaman gündeme gelen konular arasındadır;¹⁰⁹

“...Yambaşımızdaki kardeşlerimiz bu kadar yükselir, bütün dünya kadınlığı bu kadar çalışırken adamızdaki Türk kadınlığı hala derin bir ıykuda yükselme ve ilerleme âleminde. Kadınlarımızda maalesef hiç kımıldanış yok. Bizî dünya kadınlık inkılâbının çok gerisinde bırakan bu hareketsizliğimize en büyük sebep tahsilimize itina etmeyişimizdir. Kadınlığa yakışan mevkie yükselmemiz için ilk yapacağımız şey okumak, çok okumaktır. Türkiye matbuatını takip etmeli, cihan matbuatını tetkik etmeli, tarih ve içtimaiyat okumalı ve kadınlığın haklarını, vaziyetini ve alması icap eden mevki öğrenmeliyiz. Kendi haklarımızı müdafaa edecek kadar bilgi kesbettikten sonra dünya kadınlığı gibi kanuni teşekküller yapıp kanuni yollardan haklarımızı arayabiliriz...”

Aynı şekilde çok eşliliği ortadan kaldıran, mahkemelerde hukuk karşısında kadınla erkeği eşit kabul eden Miras ve Aile Hukuku konusunda Türk kadınına 1926 yılında verilen haklar da İngiliz idaresi tarafından ancak 1946 yılında ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında serbest bırakılır. Diğer sömürgelerinde yaşayan farklı Müslüman toplulukların tepkisini çeker korkusuyla bunca yıl bu konuda harekete geçmeyen ve adım atmayan İngiltere yaklaşık 20 yıllık bir gecikmeyle de olsa Kıbrıslı Türk kadınlarının bu hakkını teslim eder.

İngiliz idaresi bir yandan Kıbrıslı Türkler üzerindeki baskılarını arttırırken Kıbrıslı Rumlara da o ölçüde müsamahakâr davranmaya devam etmektedirler.¹¹⁰ İngiliz idaresinin kısıtlayıcı tedbirlerine rağmen Kıbrıslı Türkler tarafından anavatan Türkiye çok yakından takip edilmekte ve Türkiye’deki uygulamalar aynen hayata geçirilmektedir. Örneğin dönemin gazetelerinde öz Türkçe olarak nitelendirilen “kurultay, kwanç, kamu, kurum, önem, ödev, saylav, erk, gönenc, yenlik, kutlulamak, esenlik, erk, kamutay, tüm, budun ve genel” gibi kelimeler de kullanılmaya başlanır. Bu arada kayda

¹⁰⁹ Set, 29 Nisan 1935.

¹¹⁰ BCA. 030.10.130.28. 12.

değer bir nokta ise Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan iktidar kavgalarının Türkiye'ye kadar yansımalarıdır. Örneğin 26 Kasım 1936 tarihinde CHP Umumi Kâtipliği'ne müracaat eden M. Necati Özkan, "önümüzdeki sene mevcut gazetelerin 'Söz ve Vakit' her ikisi de hiç şüphe yoktur ki hükümetçiler ve evkâfçılar lehine neşriyatta bulunacaklardır." diyerek bunlara karşı bir gazete çıkartma düşüncesinden bahseder.¹¹¹ Bu bağlamda Türkiye ile sıcak ilişkiler içerisinde olan kişi ve kuruluşlar Kıbrıs'ta olup bitenler konusunda Türkiye'yi devamlı surette bilgilendirirler;¹¹²

"...Kıbrıs'ta mevcut muhtelif anasırın nüfusu:

Rum: 300.000

Türk: 65.000

Ermeni: 4.000

Mecliste muhtelif anasıra mensup azalar:

Rum: 12

Türk: 3 (Necati Özkan, Zekâ, Doktor Eyüp)

İngiliz: 9 (Meclisteki İngiliz azalar müntehap olmayıp mahalli hükümet tarafından tayin olunurlar.

Ada Türklerinin şikâyet ettikleri haller:

a)Maarif sahası:

1)Rumların her sene mektepleri çoğaltıldığı halde Türk mektepleri azaltılıyor. 1935'te 42 ve 1936'da 39 Türk mektebi kapatılmış.

2) Rumların mekteplerine müdahale edilmediği halde Türk lisesine müdahale ediliyor. Gelecek sene lise kolej şekline sokulup başına bir İngiliz müdür konulacakmış.

3) 1931 isyanına iştirak eden Rum muallimleri bile ancak mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldıkları halde milliyetçi Türk muallimleri sudan bahanelerle ve idari kararlarla işlerinden çıkarılıyorlar. Şimdi Sümerbank'ta çalışmakta olan Tağı bunun bariz bir misalidir.

4) Rum mektepleri için Yunanistan'dan kitap getirtilerek bunlar okutulduğu halde oraya Maarif Vekâleti tarafından tavsiye ile gönderilen Türk Lisesi müdürü mahalli hükümetin teşviki ve himayesiyle Türk mekteplerinde ancak kendisi tarafından telif edilen ve milli duyguyu uyandıracak bir tek yazıyı ihtiva etmeyen kitapları okutturuyormuş.

b)Evkâf işleri:

Türk cemaatine mali sabada kuvvetli bir destek olabilecek Evkâf, Lozan abidnamesi abkâmi hilafına ve Kıbrıs Evkâf murabhası Münür'ün delaletiyle İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum evkâfı serbesttir ve cemaate aittir. Rum evkâfını halk tarafından

¹¹¹ BCA. M. Necati Özkan'ın 26 Kasım 1939 tarihinde CHP Umumi Kâtipliğine gönderdiği yazı sureti.

¹¹² Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekâleti'ne gönderilen Kıbrıs Birinci İntihab Dairesi mebusu Necati Özkan'ın Kıbrıslı Türklerle ilgili hazırladığı rapor. BCA.030.10.57.66.14.

müntahap heyetler idare ettiği halde Türk evkafını hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder.

c) Siyasi saba:

1)1931 İhtilalinden beri meclis içtimaya davet edilmemektedir. 1928 tarihinden beri de müftülük mülgadır. Bu suretle Türk cemaatini temsil edecek ve hükümet yanında onun iddialarını müdafaa edecek bir kimse yoktur. Halk mutaassıp değildir. Ancak sırf kendilerinin müddeiyatını hükümete eriştirebilmek için avukat Bay Said'i müftü seçmişlerdir. Ancak hükümet bunu tanımamıştır. Rumların ise despotları vardır ve hükümet yanında Rum cemaatinin mümessilliği vazifesini görür.

2)Hükümet bütçesinden maaş alan Türk cemaati memurlarının maaşları kesilmiştir.(Mabakimi şeriye memurları) Bu şekilde ezilmelerini ve haklarının korunmasını temin için Bay Necati Özkan ve arkadaşları mahalli hükümet nezdinde semere vermeyen teşebbüslerde bulunmuşlar. Adanın Türk halkı bu badireden kurtulmak için yegâne çare olarak hicreti görüyor. Ancak bu halkın mümessili olan ve 65.000 Türkten 63.000'in kendi partisine mensup olduğunu söyleyen Necati Özkan ve diğer arkadaşları hükümetin bu konudaki nokta-i nazarını öğrenmeden adayı boşaltma mesuliyetini üzerlerine almak istemiyorlar. Bunlar, Türklerin Kıbrıs'ta kalmaları lazım ise evvela iktisaden kuvvetlendirilmeleri lazım geldiğini söylüyorlar. Bu hususu temin için Nuri Özkan¹¹³ aşağıda bildirilen vasıtalara müracaat edilmesini tavsiye diyor:

a)Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası tesis etmesi. Rumların adada 5 sigara fabrikası vardır. Mumaileyh yaptığı tetkikata istinaden açılacak bir Türk fabrikasının senevi 100.000 kilo Türk tütününü işleyebileceğini söylüyor.

b)Kıbrıs'ta İş Bankası'nın bir şube açması.

c) Sümerbank'ın bir yerli mallar pazarı açması.

Bunlar yapılmak suretiyle birçok Türk aileleri iş bulacak ve sıkıntudan kurtulacaktır diyen mumaileyh kendisinin bu vadiide ilk adımı attığını ve bir fabrika ve iki ticarethane açtığını söylüyor.

Saniiyen; Türk harsının inkişafı için burada hükümetimizin yardımıyla tam kadrolu bir lisenin açılmasının temini. Bu lise için adadan dubulüye parası olarak 1.500 İngiliz lirası toplanabileceğini söylüyor. Salisen siyasi sabada hükümetimizin İngiltere ile inkişaf etmekte olan dostluğundan bilistifade yapacağı dostane bir teşebbüsle Türk cemaatine mahalli hükümetin hüsnü tevecühünü celbetmesi. Eğer matlup Türk halkının adadan hicreti ise bir an evvel anayurda naklin kabul olup olmadığını soruyor ve şimdi anayurda dönülürse pek çoklarının hükümete barolmadan yaşayacak kadar servetleri olduğunu söylüyor. Lefkoşa komiserinin kendisine Türkiye'ye giderse bir daha geri dönemeyeceği şeklinde vaki tehdidine rağmen anavatana vaziyeti arz için gelen mumaileyh bütün bu hususat hakkında direktif almak istiyor."

4-5 Teşrinisani 1936

¹¹³ Raporda her ne kadar Nuri Özkan olarak sehven belirtilmiş olsa da bu isim Necati Özkan olacaktır.

Aynı konuyla ilgili olarak Kıbrıs Konsolosluğu tarafından gönderilen bir başka yazıda da Kıbrıslı Türkler üzerindeki baskılara dikkat çekilir;¹¹⁴

“...Kıbrıs Türklerinin mahalli hükümetten gördükleri en büyük taziyek, milliyetlerinin tanınmaması ve milli kültürlerini yaşatacak vasıtalarından birer birer mahrum edilmeleridir. Buradaki soydaşlarımız hükümetçe Türk değil İslam cemaati olarak tanınmıştır. Evvelce bu tabirin bususi bir mana ifade etmemiş olduğu muhakkaktır. Fakat son senelerde her nedense bir İslamcılık siyaseti takip edilmekte olduğundan İslam tabiri Türk'e muhalif bir tabir olarak daha doğrusu İslamcılık Türklerin milli hisleri öldürülmek için bir alet gibi kullanılmaktadır. Türk Lisesi'nin unvanının İslam Lisesi'ne çevrilmesi, Türkçe gazetelere sansür konularak bütün Türk kelimelerinin İslam'a tabvil edilmesi hep bu siyasetin tatbikatı neticelerindedir. Türklük aleyhindeki faaliyetler bilhassa maarif sahasında görülmektedir. Talebe bulunmadığı bahanesiyle birçok Türk ilk mekteplerinin kapatıldığını ve Türkiye'den gelen kitapların okutulmaması için kitapsız tedrisat usulünün ihdas edildiğini evvelce arz etmişim. Fakat en ziyade müdahaleye uğrayan müesseseler lisedir...”

Milliyet hissinin söndürmek için yapılan faaliyetlere rağmen son zamanlarda zühur eden iki hadise Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye olan bağlılıklarının eskisinden daha kuvvetli olduğunu ispat etmiştir. Bunlardan biri Kırsibir ve havalisinde vukua gelen ve birçok vatandaşımızın ölümü ve binlerce kişinin yersiz kalmasıyla neticelenen zelzele felakettir ki bu acı haber bura Türklerinde pek büyük bir teessür ve alaka uyandırmış ve Türk halkını felakette kardeşlerine yardıma sevk etmiştir... İkinci hadise de Hamidiye mektep gemimizin Kıbrıs'ı ziyaretidir. Atmış senedir Türk bayrağı taşıyan bir gemi görmemiş olan ada Türkleri her taraftan Mağusa'ya koşmuş ve gemimizi sevinç gözyaşları ile istikbal eylemişlerdir... Hamidiye gemisinin buraya gelmesinin böyle büyük bir heyecan tevliid edeceğini tahmin eden hükümet bu heyecanı bir dereceye kadar teskin için geminin gelişinden bir müddet evvel Türkçe gazetelere sansür vaz ederek bu ziyaret hakkında yazılar yazılmasını men eylemişti...”

Kıbrıs'ta Sportif ve Kültürel Faaliyetler

Özellikle Cumhuriyet döneminde Kıbrıslı Türklerin anavatan Türkiye ile olan ilişkileri büyük artış gösterirken doğal olarak bu durum sportif faaliyetler ve sanat-kültür faaliyetlerine de yansır. Özellikle 1920'li yıllardan itibaren çok sayıda tiyatro topluluğu ve sanatçı yanında spor ekipleri de adaya gelmeye başlarlar. Bu ziyaretler, sanatsal etkinlikler ve müsabakalar arasında ilk akla gelenler 1929 yılında İstanbul Darübedayı (Şehir Tiyatrosu) sanatçılarının Lefkoşa, Mağusa, Limasol ve Larnaka'da verdikleri temsiller, İstanbul Darülfünun'una bağlı bir futbol takımının Lefkoşa Türk İdman Yurdu ve Lefkoşa Türk Lisesi ile müsabakalar yapmak üzere Mart 1930 tarihinde adaya gelmesi, His Master's Voice şirketine bağlı olarak çalışmakta olan başta Toto (Karaca) ve Fikriye Hanım olmak üzere ses ve saz sanatçılarından oluşan bir ekibin Papadopoulos Sineması ve Magic Palas'ta konser vermek üzere Haziran 1930 tarihinde adaya gelmeleri, keman sanatçısı Sadi Bey ve eşi Eftalya Hanım'ın aynı dönemde Lefkoşa Papadopoulos Sineması'nda verdikleri konser, Türk sanat müziğinin unutulmaz simalarından Münir Nurettin Selçuk, Nigar Uluerer, Ahmet Üstün'ün

¹¹⁴ Hariciye Vekâleti'nin 14 Eylül 1938 tarihli resmi yazısı. BCA.030.10.184.887.3.

1930'lu yıllarda yaptıkları ziyaretler, ayrıca Türk Akademi Tiyatro Heyeti'nin Vasfi Rıza Zobu idaresinde 1928 yılında adaya gelmeleri ve William Shakespeare'in Othello oyununu oyunun geçtiği Kıbrıs adasında tam 7 defa sahnelemeleri bulunmaktadır. Öte yandan 1913 yılında Kıbrıs'a ilk sinema makinesi ve filmi getiren Mustafa Ali'nin hayata gözlerini yumduğu 1932 yılında Kıbrıs adasına Suriye, Filistin ve diğer Arap ülkelerinden de filmler getirilmeye başlanır. Bu dönemde Kıbrıs'a getirilen ilk Türk filmi ise Milyon Avcıları isimli filmidir. Başrollerinde o dönemin en ünlü sinema sanatçılarından ve seslendirme ustalarından Ferdi Tayfur oynamaktadır. Ayrıca Zozo Dalmaç, ve Muammer Karaca da filmin ana karakterleri arasındadır. Bu dönemde adaya getirilen diğer filmler arasında Karım Beni Aldatırsa ve Onnik Günyan isimli filmler de bulunmaktadır. Bu filmlerin gösterildiği sinema salonu ise Lefkoşa'daki meşhur Magic Palace (Macik Palas) sineması olur. Bu arada Kıbrıs'a gelen bir başka kültür ekibi ise Muhlis Sabahattin Bey idaresindeki 27 kişilik operet grubudur ve Magic Palas'ta sahneye çıkarlar. 1930'lu yıllara gelindiğinde Kıbrıs'a getirilen bir diğer Türk filmi ise Leblebici Horhor Ağa isimli filmidir. Bu film de o dönemin en ünlü sinema salonlarından olan Papadopulos sinemasında gösterime girer. Bu dönemde gazetelerde de film ilanları yerini almaya başlamıştır;¹¹⁵

"İstanbul Sokakları; Papadopulos Sineması Darülbedayi Heyeti tarafından çevrilen İstanbul Sokakları isimindeki sesli filmi getirmiştir. Film pek yakında mezkûr sinemanın kışlak mevkîinde gösterilmeye başlanacaktır. Türk eseri ve Türk sanatkarlarını görmek isteyenler şimdiden müracaatla mevkîlerini temin eylemelidirler. Ümit ederiz ki sinema müdürü bu filmi hesaba katacak ve hiç olmazsa filmin bir hafta mütemadiyen gösterilmesine fırsat verilmesini temin edecektir."

1933 yılında vizyona giren bu Türk filminden sonra neredeyse İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar adaya Türk filmi gelmeyecektir;¹¹⁶

"Papadopulos'ta Cici Berber; İpek Film tarafından çevrilen Cici Berber sesli ve sözlü filmi Papadopulos Sineması'nda gösterilmektedir. Eğlenmek ihtiyacında olanlar bu fırsatı kaçırmamalıdır."

Öte yandan Kıbrıs'a futbolu ilk olarak İngiliz askerleri getirmesine, İngiliz okulları vasıtasıyla bu spor yaygınlaşmasına ve ilk Rum futbol kulübü Neos Eonas Trikomu 1900 yılında kurulmasına rağmen Kıbrıs'ta ilk Türk spor kulübü 1910 yılında kurulan Lefkoşa Türk Futbol Ocağı isimli kulüptür. Daha sonra bunu Mağusa, Baf, Lefkoşa ve Limasol'da kurulan Türk spor kulüpleri takip eder. Lefkoşa Türk Futbol Ocağı'nın Rum, Ermeni ve İngilizlerden oluşan bir karma takıma karşı yaptığı ilk maç ise 1916 tarihlidir. Futbol Federasyonu'nun kuruluşundan önce ise Rum ve Türk takımları arasında futbol maçları yapılmaktadır. Lefkoşa'da bayram dönemlerinde hisarların çevrelediği bölgede yapılan maçlar Kıbrıslılar için tam bir şenlik havasında geçer. 1934 yılında kurulan Kıbrıs Futbol Federasyonu Kipriaki Omospondia Bodosferu (KOP)'a da üye olan Lefkoşa Türk Futbol Ocağı, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber güç kaybetmeye başlar. Adaya gelen ilk Türk futbol takımı

¹¹⁵ Söz, 13 Ekim 1932.

¹¹⁶ Söz, 29 Mayıs 1934.

ise Çukurova (Aadana Seyhan Futbol Kulübü) olacaktır.¹¹⁷ Kıbrıs adasına gelen sporcular arasında ilk sırayı ise güreşçiler almaktadır. Bu sporcular arasında ilk akla gelenler ise Dramalı Hasan, İstanbullu Ethem, Petriçli Hüseyin Pehlivan olur.¹¹⁸ Kıbrıslı Türkler sadece adaya gelen Türk sporcularıyla değil olimpiyatlar ve turnuvalar gibi farklı müsabakalara iştirak eden Türk sporcularıyla da yakından ilgilenirler ve onları desteklerler.

Hamidiye Okul Gemisinin Kıbrıs Ziyareti

Mustafa Kemal Atatürk döneminde Kıbrıs-Türkiye ilişkileri konusunda son derece önemli bir gelişme ise Hamidiye askeri öğrenci gemisinin Kıbrıs adasını ziyareti olur. Hamidiye mektep gemisinin Akdeniz limanlarını kapsayacak şekilde yeni bir gezi programı da söz konusudur.¹¹⁹ Geminin Kıbrıs'ı da kapsayan bu gezisinin en önemli özelliği Lozan Antlaşması sonrasında ilk defa Kıbrıs adasına Türk askeri gücünün çıkacak olması, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasının ardından adaya ilk gidecek askeri gemi olmasıdır. Bu programa göre gemi Akdeniz'de Girit'in Suda Limanı, Mısır'da İskenderiye ve Hayfa Limanı, ardından Kıbrıs adasında Mağusa Limanı, daha sonra da İskenderun, Rodos ve Bodrum Limanı'nı ziyaret edecek ve geziyi tamamlayacaktır.¹²⁰ Yapılan planlamaya göre geminin hareket günü ve saati Haydarpaşa'dan 4 Haziran 1938 günü saat 20.00 olarak belirlenir.¹²¹ Hamidiye mektep gemisi 7-10 Haziran 1938 döneminde Suda (Girit), 12-15 Haziran 1938 döneminde İskenderiye (Mısır), 17-19 Haziran 1938 döneminde Hayfa (Mısır), 20-22 Haziran 1938 döneminde Mağusa (Kıbrıs), 23-25 Haziran 1938 devresinde İskenderun, 6-7 Temmuz 1938 devresinde Rodos ve son olarak da 7 Temmuz 1938 günü Bodrum'da olacaktır. Haziran 1938 süreci bu şekliyle her iki ülke arasında tam bir sinir savaşına da dönüşür. Tam bir güç gösterisi olarak da nitelenebilecek bir hareketle Mustafa Kemal Atatürk askeri denetlemelerde bulunmak ve halkla birlikte olmak amacıyla Mersin'e gelir ve burada İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'la bir araya gelir.¹²² Geminin Akdeniz'e açıldığı saatlerde Hatay'da Türk toplumu adına Cumhuriyet Halk Partisi yetkilisi Abdülgani Bey başkanlığında bir heyet de Mersin'e gelerek Mustafa Kemal Atatürk'e Hataylıların bağlılıklarını bildirir.¹²³ Gemiyle ilgili ilginç bir özellik ise Rauf Orbay komutasındaki geminin Balkan Harbi esnasında Akdeniz'de ve Yunanistan sularında görev alarak yaklaşık 7 ay 24 gün boyunca Yunan ticari¹²⁴ ve askeri gemilerine karşı bir

¹¹⁷ 15 Nisan 1932 tarihinde adaya gelen ve yaklaşık 100 kişilik kalabalık bir kabile halinde olan Türk ekibi Lefkoşa'da yaptığı ilk maçta 3-3 berabere kalırken 21 Nisan 1932 günü iki takım bir kere daha karşı karşıya gelirler ve maçı Çukurova 1-0 kazanır.

¹¹⁸ *Söz*, 19 Şubat 1931.

¹¹⁹ Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği tarafından gönderilen E 2726/2726/44 kayıt numaralı, 336/46 no.lu 11 Mayıs 1938 tarihli yazı PRO, FO.371/21935.

¹²⁰ BCA.030.10.62.415.8.

¹²¹ BCA.030.10.62.415.8

¹²² *Tan*, 23 Mayıs 1938.

¹²³ *Tan*, 23 Mayıs 1938.

¹²⁴ Rauf Orbay komutasındaki Hamidiye savaş gemisinin Akdeniz'deki caydırma ve önleme göreviyle ilgili ilginç noktalardan birisi de söz konusu gemi tarafından Anamur yakınlarında batırılan Yunan ticaret gemisiyle ilgili olandır. Marsilya'dan yüklediği yaklaşık 200.000 civarındaki kiremidi Yunanistan'a

durdurma hareketi gerçekleştirmesi, Yunan ticareti ve askeri faaliyetlerini büyük ölçüde engelleyerek bir yandan da Türk ticari faaliyetlerine destek vermiş olmasıdır.¹²⁵ Akdeniz ve Yunan sularına bu kadar aşına olan bir geminin yaklaşık 25 yıl sonra aynı bölgeye tekrar gönderilmesi ince bir stratejinin parçasından başka bir durum değildir. Kıbrıslı Türkler açısından geminin adayı ziyaret etmesi ise sadece sıradan bir ziyaret değil Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaşın dedesi Şehirli Memed'in 1878 yılında Lefkoşa'da göndere İngiltere bayrağı çekilirken söylediği "Osmanlı bugün gitti; ancak yine gelecekler."¹²⁶ sözünde olduğu üzere bu dileğin gerçekleşmesi yönünde ilk adım olarak algılanmasıdır. İngiliz idaresini kaygılandıran ve telaşa düşüren de bu husus olacaktır. Öte yandan adada 1931 yılında Rumlar tarafından Enosis düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik olarak başlatılan isyan hareketi sırasında ve hemen sonrasında bütün bu olumsuz faaliyetlerden en çok etkilenenlerin Kıbrıslı Türkler olduğunun geç de olsa farkına varan adadaki İngiliz idaresi o güne kadar kurallara uygun davranan ve yaşayan, ayrıca İngiliz idaresine karşı hiçbir sorun da çıkarmayan Kıbrıslı Türklerin yavaş yavaş da olsa kendi aralarında örgütlenmeye başlayarak Türkiye'yi anavatan olarak gördüklerini de daha kuvvetli bir şekilde seslendirmeye başlamaları endişe kaynağı olur. Ancak İngilizlerin bu davranışının arkasında İngiliz idaresinin özellikle Kıbrıslı Türkleri sindirmeye yönelik olarak planlı bir girişimi söz konusudur.¹²⁷ Hamidiye deniz gemisinin Kıbrıs ziyareti her ne kadar İngiltere tarafından memnurlukla karşılanmış gibi gösterilse de esasında Lefkoşa-Atina-Ankara üçgeninde diplomatik faaliyetler ve yazışmalarda hız kazanmıştır. Kıbrıs Genel Valisi Palmer tarafından kaleme alınan bu yazıda sözü edilen Cumhuriyet gazetesi çıkışlı 24 Mayıs 1938 tarihli ilkyazı "Kıbrıs Türkleri Zelzele Felaketzedeleri İçin İane Topluyor." başlığını taşımaktadır;¹²⁸

"Anayurdumuzda çok büyük bir acıya sebep olan zelzelenin Kıbrıs Türkleri üzerinde açtığı yaranın derinliğini hiçbir kalem ölçemez. Her tarafta kurulan iane komiteleri haftalardan beri Kıbrıs Türklerinin coşkun hamiyetlerinin maddi ifadelerini toplamakla uğraşüyor. Denilebilir ki yakın zamanlarda hiçbir acı bu kadar yüksek heyecan ve mana derinliği doğurmadı. Buna, yaptıkları geniş iane kurumları ile başpiskoposundan en küçük çocuğuna kadar Yunanlı yurttaşlarımızın gösterdiği kara gün dostluğunu da katarsanız bizim ne kadar yüksek bir duygu ve ne kadar derin bir seziş istigrakı içerisinde yaşadığımızı tahmin etmek açık ve kolaydır. Ahenk, renk ve mana dolu olan bu tablonun yalnız kara bir noktası var; Kıbrıs'taki Türklerin hem dini hem de cismani biricik müessesesi olan Türk Evkaf Dairesi ve onun başında olanlar derin bir

götürürken Ege Denizi'nde sıkıştırılan ve Anamur'da batan geminin yükünün çıkartılması faaliyetlerine de 1944 yılında başlanır. Mersin Valisi Tevfik Gürün'ün gayretleri sonucunda ortaya çıkartılan ve ilk bölümü taşınarak Mersin'e getirilen kiremitlerin tamamının Mersin'e taşınması ve bu kiremitlerin Mersin'de liman inşaatında kullanılması da planlanır. *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1944.

¹²⁵ Rauf Orbay ve komuta ettiği Hamidiye savaş gemisi Akın Harekâtı olarak adlandırılan görevi sırasında o denli başarılı olur ki bütün dünya denizcileri tarafından tanınır, bilinir, takdir edilir, ders olarak okutulur ve ayrıca Japonlar tarafından da Akdeniz'e Rauf Denizi gibi bir isim de verilir. Feridun Kandemir, "Balkan Harbi'nin Büyük Kahramanı Hamidiye", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı 14, Şubat 1951, s.585.

¹²⁶ Ulvi Keser, "Milli Mücadelede Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi", *Sılablı Kurvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı 376, Ankara, Nisan 2003, s.s.82-93.

¹²⁷ TMT Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

¹²⁸ *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1938.

hareketsizlik gösteriyor. Yunanlı yurttaşlarımızın başpiskoposu yukarıda söylediğim his ve heyecanını açıkça haykırdığı halde. Kıbrıs Türk Evkaf müessesesi demek yalnız atalarımızın vakfettiği malları idare eden demek değil, daha fazla, Kıbrıs Türklerinin riyasetini, hukuki ve dini bütün kurumlarının mihracını teşkil ediyor. İşte böyle bir otoritenin bizim bu hareketimizde önyak olması lazımken ve o renk, abenk ve heyecan tablosunun en kuvvetli çizgisi olmak icap ederken bilakis o tabloda aksi mana taşıyan bir şey oluyor. Kıbrıs Türkleri anayurttaki zelzelenin acısı ile kan ağlayarak iane vermeye koşarken Başpiskopos bütün yunanlı yurttaşlarımıza ve kiliseler Anadolu'daki zelzele felaketzedelerine yardım için beyannameler gönderirken Evkafımız da dini mahzuru olduğunu söyleyerek bütün bunların Arapça olmasını emreden tamimler çıkarıyor. Kıbrıs Türkleri felakete uğrayan kardeşlerimize canla başla yardıma devam ediyorlar ve edeceklerdir. Çünkü onlar her ne olursa olsun bir hamiyet ve heyecan anıtı yaratmaya ant içtiler.”

Söz konusu yazıda geçen “Yunanlı yurttaşlarımız”, “anayurdumuzda çok büyük bir acıya sebep olan”, “bizim ne kadar yüksek bir duygu ve ne kadar derin bir sezgi istigrakı içerisinde yaşadığımızı”, “Vakıf demek yalnız atalarımızın vakfettiği malları idare eden değil” gibi ifadeler Vali Palmer’in da yazısında belirttiği üzere bu yazının Kıbrıs kaynaklı olarak yazıldığı ihtimalini yükseltmektedir. Anadolu’da Milli Mücadele’nin devam ettiği dönemde Sivas’ta yayımlanmaya başlayan İrade-i Milliye gazetesi gibi bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından çıkartılması istenilen ve teşvik edilen ve daha sonraki süreçte devletin bir nevi resmi gazetesi haline gelen Cumhuriyet gazetesinin İkinci Dünya Savaşı öncesinde Hatay sorununun belki de Türkiye ile Fransa arasında en gerilimli günlerini yaşadığı bir süreçte Anadolu toprakları dışında yaşayan Türklerle ilgili olarak deprem yardımlarını sebep göstererek de olsa bu şekilde yayımlar yapması düşündürücüdür. Öte yandan egemen olduğu sömürgelerde milliyetçilik kavramının ortaya çıkmasını hiç istemeyen İngiltere Kıbrıslı Türklerin anavatan Türkiye ile kaynaşması ve bir dayanışma içerisine girmesinden de rahatsızlık duymaktadır. 20 Nisan 1938 tarihinde Kırşehir ve bağlı ilçeleriyle köylerinde başlayan ve büyük yıkıma neden olan depremin ardından¹²⁹ öncelikle Ankara, Yozgat, Çorum, Tokat ve Kayseri başta olmak üzere bazı şehirlerin etkilenmesi, özellikle Kırşehir yöresinde depremin daha sonraki günlerde de artarak devam etmesi ve Mayıs ayı ortalarına kadar sarsıntıların sürmesi nedeniyle hayat Anadolu coğrafyasında yaşanmaz hale gelir.¹³⁰ Okullar tatil edilir, devlete ait kurum ve kuruluşlar deprem nedeniyle iş yapamaz olur. İnsanlar çadırlarda veya sokaklarda geceyi geçirmek zorunda kalır. Bunun sonucunda bütün Türkiye’de depremden zarar görenlere yönelik olarak yardım kampanyaları düzenlenir ve bu seferberlikte Türk basını başı çeker. İşte tam bu aşamada Kıbrıslı Türklerin de depremden zarar görenlere yardım etmeye başlaması İngiltere’de rahatsızlık yaratır.

İngiliz idaresi adada daha 20 Mayıs 1938 tarihli yazının şokunu atlatmadan gazetede Yunus Nadi imzalı ikinci bir yazı daha yayımlanır. 7 Haziran 1938 tarihli bu yazıda Yunus Nadi “İmparatorluktan Dökülüp Kalan Türkler” başlığıyla Kıbrıslı Türklerden de söz eder. 20 Mayıs tarihli olan yazıda Kıbrıslı Türklerin kendi iç sorunları ve Evkaf İdaresi’nin duyarsızlığı konusunda eleştirilerde bulunan Cumhuriyet

¹²⁹ Tan, 20 Nisan 1938.

¹³⁰ Cumhuriyet, 30 Nisan 1938.

gazetesinde bu sefer doğrudan Kıbrıs adasının bir gün Türk idaresine geçmesi gibi son derece cüretkâr ifadeler de kullanılır;¹³¹

“...Kıbrıs Türkleri... Gayet iyi insanlar, bür bir idare altında mümkün olduğu kadar iyi bir hayat geçirmek için çalışıp gidiyorlar. Mesela Kıbrıs Türklerine göstereceğimiz alakadan günün birinde bu adayı Türk idaresine geçirmeyi istibdaf etmek gibi bir düşünce bulunamayacağına izaha hacet yoktur. Bizze, o halde Kıbrıs Türkleri ile neden alakadar oluyorsunuz denilemez. Cevabı çok basittir. Çünkü onlar kanları kanlarımızdan olan Türklerdir. Başka ne sebep arıyorsunuz? Kıbrıs Türkleri ile alakamızın bundan ibaret olan mahiyetinin hangi şekillere taalluk edebileceğine gelince, biz sadece Kıbrıs Türklerinin müterakki dünya hayatına adım uydurmakta ağabeyleri olan Cumhuriyet Türkiye’si Türklerine imtisal etmelerini isteriz. İmparatorluktan ayrılan yerlerdeki bütün Türkler gibi Kıbrıs Türkleri dahi şimdiye kadar mahiyeti daha ziyade dini olan cemaat teşkilatı dairesinde idare olunuyorlar. Bundan dolayı kendilerini asla ayıplamıyoruz. İnkılâpçı Cumhuriyet Türkiye’si dahi mukaddes bir keyfiyet olan dini dünya işlerinden ayrılmış daha on beş yıl oldu olmadı gibi bir şeydir. O zamana kadar biz dahi milliyeti biraz, hatta birçok dinle karıştırdık. Şimdi ise vicdan hürriyeti umumi kaidesi içinde dinlere de hürmetkâr olmakla beraber milliyetçiliğin müstakil bir şuur olması lazım geldiğine inanıyoruz. Müftü Efendi camileriyle cemaatleriyle meşgul oladursun münevver Türk gençliği her yerde milli varlığın yükselmesini modern ve şuurlu bilgilere istinad ettirecektir. Mîsal diye aldığımız Kıbrıs Türklerinde ileri anlayışlı böyle bir kültür, hayat ve hareketini görmek ve onların içtimai hayatlarının her safhasında bu yepyeni kültürle yükseldiklerini öğrenerek memnun ve münserih olmak isteriz. Ve bunu yalnız Kıbrıs Türklerinde değil İmparatorluktan ayrılan yerlerin hangisinde ve nerelerinde Türkler varsa hepsinde aynı yeni hayatın uyanıp yürümeye başladığını biran önce görmek en samimi emellerimizin ilkelerindedir. Ağabey vaziyetinde Cumhuriyet Türkiye’si Türklerinin mesut vaziyetleri kendilerine İmparatorluktan dökülüp kalan diğer Türk kardeşlerimizin hal ve şanlı ile, talihleri ile alakadar olmak vazifesini yükselttiğini dahi ilave edelim. Yeni Türk hayatının şiarı şuurlu, müterakki ve mütesanid bir milliyetçilik olacaktır.”

Daha 15. yılını kutlayan genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin “uzakta olsunlar, yakında olsunlar” dış Türklerle ilgilenmesi ve onlara ağabeylik yapmasını isteyen yazıda ayrıca “tasfiye oluna oluna nihayet Türklük Türkiye’sinde karar kılındığından” bahsedilerek Kıbrıslı Türklerin daha ziyade dini kurallar üzerine oturmuş Evkaf idaresince yönetilmeye çalışıldığı belirtilerek Türkiye’de de din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının sadece 15 yıllık bir mazisi olduğuna dikkat çekilir. Yazıda altı çizilerek belirtilen bir husus ise Türkiye’nin Kıbrıslı Türklerle ilgilenmesinin hiçbir siyasi amaç ve hedefe yönelik olmadığı, bütün bunların sadece kültürel gayelerle dolu olduğudur. Hamidiye okul gemisinin Akdeniz seferine çıktığı, Hatay’a ve Kıbrıs adasına da uğrayacağı bir dönemde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bu yorumlar Türkiye Cumhuriyeti devletinin özellikle Hatay ve Kıbrıs odaklı hedefleri konusunda daha önceden planlanmış bir kurgunun parçası olduğunu işaret etmektedir. Ancak İngiliz idaresinin ‘böl ve yönet’ politikasına ve sistemli olarak Türklük duygusunun ortadan kaldırılarak Kıbrıs Türk toplumunun İslamlaştırılması çabalarına özellikle gençlerin tepkisi yavaş yavaş da olsa kendisini gösterecektir.¹³² İngiliz idaresinin Kıbrıslı Türkleri

¹³¹ Cumhuriyet, 7 Haziran 1938.

¹³² Erol Atabek, “Suphi Bešli”, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Ankara, Temmuz 1997, Cilt 10, No.4, s.s.26–28.

Türkiye'den uzaklaştırma çabaları daha sonraki yıllarda da devam edecektir.¹³³ Hamidiye'nin Kıbrıs adasını da içine alan Akdeniz gezisi Türkiye ile Fransa arasında gittikçe gerilen Hatay sorununun gazete manşetlerine iyiden iyiye yerleştiği bir döneme de rastlar. Esasında bu durum tesadüfi olarak ortaya çıkmış bir husus değildir. Gezinin bir ziyaret noktasının da Hatay'ın bir ilçesine yapılacak olması planlanan programın tesadüfi olmadığı da bir göstergesidir. Bu dönem özellikle Hatay sorunuyla ilgili olarak Türk-Fransız ilişkilerinin iyiden iyiye gerildiği bir dönemdir ve geminin Akdeniz'e açıldığı günlerde gazetelere yansıyan haberlere göre Beyrut ve Hatay kaynaklı bazı haberler Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığının tekrar nüksettiği yönündedir.¹³⁴ Özellikle Türk basını tarafından şiddetle eleştirilen bu haberlerin asılsız olduğu da Türk gazetelerinin manşetlerine taşınır. Böylece dönem Türkiye ile Fransa arasında Hatay merkezli olarak yaşanan bir psikolojik harp dönemi olarak da ortaya çıkar. Her ne kadar askeri bir okul eğitim gemisi de olsa Hamidiye'nin Akdeniz'in açık sularına yapacağı böyle kapsamlı bir gezinin arka planında farklı stratejiler de bulunmaktadır. Söz konusu gergin ortamın Türkiye gibi Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde bir hayli sıkıntı yarattığı günlerde Türkiye de 1935 yılı Şubat ayında Mustafa Kemal Atatürk'ün de katıldığı ve Akdeniz'le beraber Ege Denizi'ni de içine alan bir deniz harekâtı gerçekleştirir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için değerlidir.*" şeklindeki sözü de muhtemelen bu deniz harekâtı sırasında söylenmiştir. Böylece geminin İngiltere'ye karşı Kıbrıs adası ve özellikle adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması, Fransa'ya karşı Hatay meselesi de dâhil olmak üzere kâğıt üzerinde görülmeyen ancak bilinen en az farklı stratejisinin de olduğu ortaya çıkar.¹³⁵ Hamidiye okul gemisinin Kıbrıs adasına da uğrayacağı ve Mağusa limanında demirleyeceği haberi Kıbrıs Türk basınında da geniş yer bulur.¹³⁶ Hamidiye'nin adaya gelmesinin ardından ilk defa askeri bir Türk gemisiyle ve askeri personelle karşılaşan Kıbrıslı Türkler coşkun sevinç gösterilerine başlarlar ve Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk lehine tezahüratlar sokakları inletmeye başlar. O güne kadar adada eşine pek rastlanmamış bir coşku içerisinde önce limana, daha sonra da Türk askeri personelinin bulunduğu farklı yerlere gitmek suretiyle aynı coşkuyu oralarda da devam ettiren Kıbrıslı Türkler İngiliz idaresinin şaşkınlığına karşılık herhangi bir olaya ve taşkınlığa müsaade etmezler ve son derece olgun bir davranış sergilerler. Adadaki İngiliz idaresi ise bu durumdan hiç de memnun değildir ve bu faaliyetleri kışkırtıcı bulmakta, sorumlu olarak da *Söz* ve *Ses* gazetelerinde son dönemde yayımlanmakta olan haberleri ve yazıları göstermektedir.¹³⁷ Akın akın Mağusa'ya gelen ve gemiyi görebilmek için limana koşanlar burada tam bir duygu seli yaşatırlar ve gemiye çıkabilmek için de birbirleriyle adeta yarış ederler;¹³⁸

"...Bir aralık küçük bir sandalın içinde birkaç kişilik bir grubun gemiyi dolandıktan sonra kaç tarafta muayyen bir yerde tutunmaya gayret ettiği görüldü. Gemidekilerin, orada neye

¹³³ Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs Konsolosluğu'nun 14 Eylül 1938 tarihli raporu. BA.030.10.124.887.3.

¹³⁴ *Tan*, 19 Mayıs 1938.

¹³⁵ BCA.030.10.62.415.8.

¹³⁶ *Söz*, 18 Haziran 1938.

¹³⁷ PRO. FO.371/21935.

¹³⁸ Mithat Berberoğlu'nun Hamidiye gemisinin Kıbrıs ziyareti konusunda kaleme aldığı 1949 tarihli Yeşilada dergisinde yayımlanan makalesinden aktaran Ahmet. C. Gazioğlu, *a.g.e.*, s.300.

dolaştıklarımı sorması üzerine, sandalı idare eden geniş omuzlu, iri gözlü esmer bir genç gür sesyle 'Kaç yıldır anavatana hasret çektik. Şimdi fırsat bulmuşken birkaç saat olsun bayrağımızın gölgesinde yaşamaya gayret ediyoruz,' dedi. Sandal gemideki Türk bayrağının denize düşen gölgesinde dolaştı ve güneş ufukta kayboluncaya kadar bayrağın gölgesinden ayrılmadı."

Öte yandan Atatürk ve Venizelos arasında başlatılan Türk-Yunan dostluğu sonrasında Atatürk'e sevgi ve saygı gösterenler sadece Kıbrıslı Türkler değildir. 10 Kasım 1938 günü Atatürk'ün ölümü sonrasında Kıbrıs Türk basınında da bu konuyla ilgili farklı haberler yazılır. Nacak gazetesinin 12 Ağustos 1960 tarihli sayısında ise "1930-1960 Yıllarında Kıbrıs Türkleri" isimli yazı dizisi yayımlanan Rauf R. Denkaş o gün son derece anlamlı ve üzücü bir olayı nakleder;¹³⁹

"1938'de Atatürk'ün ölümünü hatırlıyorum. Hastalığının seyrini gazetelerden, radyodan takip etmiştim. Nihayet bir gün öldüğü haberi yayıldı. Babam evde hıçkırarak ağlıyordu. Bütün Kıbrıs Türklüğü mateme bürünmüştü. O akşam yüksek bir İngiliz idare memurunun evinde bir parti vardı. Birkaç Türk memur babama akıl danışmaya gelmişlerdi. Acaba partiye gitmemezlik edebilirler miydi? Babam bir yere sinirlenince başına kolonya sürerdi. Elini kolonya şişesine attığını gördüm. Başımı ovuşturarak cevap verdi; 'Yahu bunun da sorması olur mu? Tabii gitmeyeceğiz. Matemimizi var, gelemedik diyeceğiz,' diye cevap verdi..."

Bu arada Avukat Hakkı Süleyman'ın sahibi olduğu Vakit gazetesi aracılığıyla Kıbrıslı Türklere ayrıca iki tane broşür dağıtılır. Broşürlerden "Ata'ya Tavaf" başlıklı olanı Behçet Kemal Çağlar'ın "Atatürk", Midhat Cemal'in "Göklere Davet" ve Muzaffer Gökmen'in bir Atatürk şiirini kapsamaktadır.¹⁴⁰ Birlik Basımevi'nde basılan diğer broşürde ise Kıbrıslı Rum halk ozanı Haralambos M. Azinas'ın¹⁴¹ "Kemal Atatürk'ün Yaşamı ve Ölümü" isimli destanı bulunmaktadır.¹⁴² Dize ve Rumca olarak yazılan bu destan Türk alfabesine uygun olarak yazılmıştır. Şiir üç, bazen de dört dize halinde kafiyelendirilmiştir. Söz konusu bu şiirde Selanik'te doğumundan itibaren Atatürk'ün hayatıyla ilgili olarak bilgi veren şair sözü daha sonra 10 Kasım gününe getirir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü sadece Kıbrıslı Türkleri değil Kıbrıslı Rumları da derinden etkiler;¹⁴²

"...Rum öğrencilerin her gün yüksek sesle akülü radyomuzdan dinledikleri Yunanistan İstiklal Marşı o gün çalınmamıştı. Teneffüste bize geldiler. Atatürk'ün ölümünü haber vererek sessizliğe boğuldular. Şakalar yok, münakaşalar yok. Derin bir sessizlik. Türk öğrenciler bir yerde toplandık. Atatürk'ün devrimlerini birbirimize anlattık. İngiliz'i, Rum'u, Türk'ü, alayı çok seviyor, takdir ediyordu (onu). İngiliz'i, Rum'u yendiği halde..."

Mustafa Kemal Atatürk ve genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin kazanımları sadece Kıbrıslı Türkleri etkilemekle kalmaz, ayrıca Kıbrıslı Rumlar da olup bitenleri

¹³⁹ Nacak, 12 Ağustos 1960.

¹⁴⁰ Harid Fedai, "Rumca Bir Destan", *Güçyurt Sanat Derneği I. Halkbilimi (Folklor) Sempozyumu*, 9 Eylül 1985. Söz konusu bu bildiri Mayıs 2002 tarihinde, Lefkoşa'da Kıbrıs Türk Kültürü Bildiriler-I adıyla yayımlanmıştır.

¹⁴¹ 1905 Filusa/Baf doğumlu olan Azinas, Kıbrıs'ın önemli halk ozanlarından birisidir. 1924 yılından itibaren düğünlerde, toplantılarda başka halk ozanlarıyla atışmalarda bulunmaya başlamış ve bunları 1972 yılında bir kitapta toplamıştır. "Çatma" olarak bilinen şiirleri genellikle maden işçileri ve aşk üzerinedir.

¹⁴² Hüseyin Özdemir, *a.g.e.*, s.28.

yakından takip ederler. Kıbrıslı Rum ozan Haralamboz M. Azinas da bu destanda Türkiye'de gerçekleştirilenleri şu sözlerle ifade eder;¹⁴³

*“Demistik, Atatürk istenç ve özveriyle
Kolları sıvar, ülkesini yüceltmeye koyulur.
Yazı kaldırılır ilk atılımda
Yerine Latin abecesi uygulanır.
Arkadan çekeşliliğe son verilip
Softaların camilerden kovulması gelir.
Fesle çarşaf atılır.
Eski tutkunluklar bir yana bırakılır
Ve de ortalık temizlenip buğ gibi olur sonunda.
Bütün bunları bitirince
Dedi; ‘Kadın-erkek şapka giyecek bu ülkede.’
Özgürlük tanıdı Türk kadınına
Yargıç, doktor ve öğretmen
Memur ve avukat olsunlar
Orduya girsinler, pilot olsunlar istedi...”*

Sonuç

Özellikle Lozan Konferansı sonrasında İngiliz idaresinin de baskılarıyla adadan göç etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türkler nedeniyle adada nüfus ve toprak üstünlüğünü kaybeden Kıbrıslı Türkler gelenek ve göreneklerini korumasını bilmelerinin yanında kurdukları eğitim köprüsü vasıtasıyla Türkiye'ye gönderdikleri gençlerle kültürel bağlarını güçlendirmişler, özellikle öğretmenler aracılığıyla cumhuriyet kazanımlarının uygulanmasında titiz davranmışlardır. Bir yandan Türkiye'den gazete, dergi ve ders kitapları getirilmeye çalışılırken bir yandan da kazanımlar Kıbrıs Türk toplumu tarafından çok yakından izlenmekte, takip edilmekte ve heyecanla uygulanmaya çalışılmaktadır. Kıbrıslı Türkler, Hakikat gazetesinin Mustafa Kemal'in *“Türk milleti asırlardan beri bir ve müstakel yaşamış ve istiklali yaşamak için şart saymış bir kavmin kahraman evlatlarından ibarettir. Bu millet istiklalsiz yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır.”* sözlerine cevaben 14 Temmuz 1923'te belirttiği üzere *“Türk milleti zelilane can vermektense harp meydanında ölmeği tercih eder.”*¹⁴⁴ Ve anavatan kabul ettikleri Türkiye'nin izinden gitmekte bir an bile tereddüt göstermezler.

Düşman eline geçtiğinde *“vatanın karnına saplanmış bir hançer gibi”*¹⁴⁵ görünen, Akdeniz'in ortasında bütün dünyaya açılma imkânı veren Kıbrıs adasının Türkiye ve diğer ülkeler için stratejik önemi yadsınamaz. Hareketsiz duran bir uçak

¹⁴³ “O Vios Ge O Sanados Tu kemal Atatürk” isimli bu destanın farklı Türkçe çevirileri olmakla beraber burada sözü edilen çeviri Harid Fedai tarafından gerçekleştirilmiştir. Bülent Fevzioğlu-Suna Atun, *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağtlar Üzerine Bilgiler-Belgeler-Araştırmalar*, Samtay Vakfı Yay., Temmuz 2001, Gazi Mağusa, s.130.

¹⁴⁴ Mustafa Haşim Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997, s.147.

¹⁴⁵ Hasan Ali Yücel, *Kıbrıs Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1957, s.111.

gemisine benzetilen Kıbrıs dört yüz yılı aşkın bir zamandır Türklerle Rumların beraber yaşadığı Akdeniz'in ortasında stratejik önemi büyük bir adadır ve tarihin hiçbir döneminde önemini kaybetmemiştir. Kıbrıs bugüne kadar hiçbir zaman Rum idaresine girmemiş, hiçbir zaman Rumların veya Yunanlıların olmamış, dolayısıyla Türkler de hiçbir zaman Rum idaresinde yaşamamışlardır. Kıbrıslı Türkler de her zaman Türkiye ile sıcak ilişkiler içerisinde olmuşlar ve bağlarını savaş şartlarında bile koparmamışlardır.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

A- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA. 030.10.130.28. 12.

BCA.030.10.62.415.8.

BCA.030.10.130.28.19.

BCA.030.10.124.887.3.

BCA.030.10.57.66.14.

BCA.030.10.184.887.3.

BCA.030.10.83.548.2.

BCA.030.10.109.727.4.

BCA.030.10.85.561.17.

BCA. M. Necati Özkan'ın 26 Kasım 1939 tarihinde CHP Umumi Kâtipliğine gönderdiği yazı sureti.

BCA. Hariciye Vekâleti I. Daire umum Müdürlüğü'nün Kıbrıs isyanı hakkında Yüksek Başvekâlet gönderdiği 17 Aralık 1931 tarihli yazı.

B- Kıbrıs Türk Milli Arşivi

- 1- KTMA, Dosya 539, Belge 30.
- 2- The Cyprus Gazette, 4 Temmuz 1915, Sayı 9020, Karar No 13067,
- 3- The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920, Lefkoşa.
- 4- Gönendere 1906 doğumlu İsmail Savalaş'tan aktaran Zarfif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, *Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları*, Lefkoşa, 1990-1992. KTMA. 061.1951.
- 5- Geçitkale 1914 doğumlu Hüseyin Bondigo Çobanoğlu'dan aktaran Zarfif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, *Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları*, Lefkoşa, 1990-1992. KTMA. 061.1951.

C- Genelkurmay ATASE Arşivi

ATASE, K 2680, D.210, F.1-6	ATASE, K 2680, D.210, F. 1-9.
ATASE, K 2680, D.210, F.1- 37	ATASE, K 2680, D.210, F. 1-38.
ATASE, K 2680, D.210, F. 1-43	ATASE, K 2680, D.210, F.1-50.
ATASE, K 2680, D.210, F. 1-59	ATASE, K 2680, D.210, F.1-60.
ATASE, K 2680, D.210, F.1-61	ATASE, K 2680, D.210, F.1-62.
ATASE, K 2680, D.210, F.1-63	ATASE, K 2680, D.210, F.1-64.
ATASE, K 2680, D.210, F.1-65	ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31.
ATASE, K.1129, D.27, F.3-9	ATASE, K.2680, D.210, F.1-4.
ATASE, K.2680, D.210, F.1-29	ATASE, K.3435, D.14, F.26-2.
ATASE K.2680, D. 210, F.1-3	ATASE, K.2680, D.210, F.1-24.

D- İngiliz Devlet Arşivi

- 1- PRO. FO.371/21935.
- 2- Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği tarafından gönderilen E 2726/2726/44 kayıt numaralı, 336/46 no.lu 11 Mayıs 1938 tarihli yazı PRO, FO.371/21935.

II- SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet

Tan

Nacake

Söz

Ses

Resimli Tarih Mecmuası

Milliyet.

III- BASILI KAYNAKLAR

- AKAR, Reşat, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul, 1981.
- AKKURT, Aydın, Kod Adı; Lale, *Mücabide Hatice Tabsin'in Anıları ve Yaşamı*, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Kasım 2000, Lefkoşa.
- ALTAN, Mustafa Haşim, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997.
- BİRİNCİ, Ergin M., *M. Necati Özkan (1899-1970)*, Cilt I, Necati Özkan Vakfı Yay., İstanbul, Mayıs 2001.
- CENGİZ, H. Erdoğan, *Ermeni Komitelerinin A'mal Ve Harekât-ı İhtilaliyesi*, Ankara, 1983.
- DEDEÇAY, Servet Sami, *Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıslı Türk Kadınının Hakları (1902-1985)*, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yay., Mağusa, 1985.
- DENKTAŞ, Rauf R., *12'ye 5 Kala*, Ankara, 1966.
- _____, Rauf R., *Karkot Deresi*, Lefkoşa, 1993.
- FEDAİ, Harid, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı yay., İstanbul, 1986.
- _____, *Müsevid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap*, K. K. T. C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 35, Lefkoşa, 1997.
- _____, *Kaytaç-zade Nazım Efendi Rubi-Mecrub - Şiirler*, İstanbul, 1993, s. XX-XXIX.
- FERİDUN, Hüsnü, *Eğitimle Bir Ömür*, Boğaziçi yay., İstanbul.
- FEVZİOĞLU, Bülent-Suna Atun, *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağutlar üzerine Bilgiler-Belgeler-Araştırmalar*, Samtay Vakfı yay., Temmuz 2001, Gazi Mağusa.
- FOLEY, Charles, *Gerilla Warfare*, Londra, 1964.
- FREY, V., *Turkei Und Zygern*, (handbuch) der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien, Postdam, 1937.
- GÜREL, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, İstanbul, 1984.

- HİLL, Sir George, *A History Of Cyprus*, Londra, 1952.
- ILGAZ, Hasene, *Kıbrıs Notları*, İstanbul, 1949.
- İSMAİL, Sabahattin, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938*, Lefkoşa, Kasım 1989.
- MANİZEDE, Derviş, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975.
- OBERLING, Pierre, *The Road To Bellapais*, New York, 1982.
- ÖKSÜZOĞLU, Oktay, *Kıbrıs Türk Basınından Portreler: Mehmet Remzi Okan*, Lefkoşa, 1990.
- ÖRGEN, Cemil, *Kore ve Kıbrıs Savaşları*, İzmir, 1984.
- ÖZDEMİR, Hüseyin, *Kıbrıs'ta 60 Yıl*, Volkan yay., İzmir, Şubat 1997.
- ÖZORAN, Beria Remzi, *Kıbrıs Postası, 100. Yıl Özel Sayısı*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Ankara Şubesi, 19 Mayıs 1981.
- SARICA, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1975.
- SARP, İrfan, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1986.
- SAYIL, Altay, *Kıbrıs Polis Tarihi*, Lefkoşa, 1985, s.258.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi-1*, Ankara, Kasım 1991.
- TÜRK HAVA KUVVETLERİ, *Türk Havacılık Tarihi, II. Kitap, II. Cilt*, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir, 1951.
- ULUSLARARASI İLİŞKİLER AJANSI, *Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul, 1992.
- YÜCEL, Hasan Ali, *Kıbrıs Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1957.

IV- MAKALELER VE TEBLİĞLER

- ATABEK, Erol, "İçimizden Biri; Suphi Benli", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, Temmuz 1997, Cilt 10, No.4, Ankara.
- CENGİZER, Ülkü, "Ben Seninim, Ben Seninim", *Kıbrıs Postası*, 100. Yıl Özel Sayısı, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Ankara Şubesi, 19 Mayıs 1981.
- DEMİR AĞ, Fikret, "Kıbrıslı Türk Şiirinde Artık Derin Sulara Yol Almanın Zamanı", *Sonbahar İki Aylık Şiir Dergisi*, Mayıs-Haziran 1996, No.35, İstanbul.
- DENKTAŞ, Rauf, "Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994.
- ERZEN, Afif, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971.

- FEDAI, Harid, “Rumca Bir Destan”, *Güçyurt Sanat Derneği I. Halkbilimi (Folklor) Sempozyumu*, 9 Eylül 1985.
- GÖKDEL, Mehmet Ali, “19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Temmuz 1991, Sayı 14. Lefkoşa.
- ILGAZ, Hasene, “Kıbrıs’tan İntibalar”, *Kıbrıs Meselesi ve Türkiye*, İstanbul, 1954.
- KAPYALI, Can, “Birinci Dünya Savaşında Müttefik Ordularında Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mart-Haziran 1991, Sayı 73-76. Ankara.
- KAZIM, Reşad, “Kurtuluş Savaşı’nda Kıbrıslılar”, *Kıbrıs Bülteni*, Sayı 6, Cilt 4, Haziran 1981, İstanbul.
- KESER, Ulvi, “Milli Mücadelede Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı 376, Ankara, Nisan 2003.
- NESİM, Ali, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkıpları”, *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara, 1994.
- _____, “Ahmet Çavuş Osmancık”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Mayıs-Haziran 1989.
- _____, “Mustafa Nuri Efendi”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990.
- _____, “Bir Kalebend”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1989.
- _____, “İmam Mustafa Nuri”, *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990.
- ÖZORAN, Beria Remzi, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs’ta Türk Basını”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt II*, Ankara, 1973.
- _____, “Mustafa Kemal ve Kıbrıs Türkleri”, *Türk Kültürü*, 1965-1966, Sayı 37-48, Ankara.

V- SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

- 1- TMT Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.
- 2- 1915 Kıbrıs doğumlu merhum Ekrem Taşel ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir’de yapılan görüşme.
- 3- Esir kampındaki tek Kıbrıslı Türk olan Hasan Hilmi Bey’in halen Gazi Mağusa’da yaşayan oğlu Erol Olkar’la 9 Ağustos 2001 tarihinde Gazi Mağusa’da yapılan görüşme.
- 4- Ali Hüseyin Babaliki’nin kendisiyle aynı adı taşıyan ve halen Gazi Mağusa’da ticaretle uğraşan torunu Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşme.

- 5- Emekli Albay Halil Sadrazam'la Ankara'da 11 Haziran 1998 tarihinde yapılan görüşme.
- 6- Arif Hocalar ile 10 Şubat 2001 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.